

M. Tört. O.

652

in Tört

TÖRTÉNETI VÁZLATOK

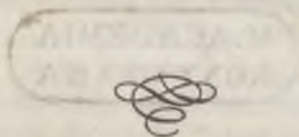
DALMÁTIÁNAK HAZÁNKHOZI VISZONYAIRÓL.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSÜL

1848. ÉVBEN IRTA

IFI. PALUGYAY IMRE.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁGI LEVELEZŐ TAG.

PESTEN, 1852.

NYOMATOTT TRATTNER-KÁROLYINÁL.

URI-UTCZA 2. sz.

Ein Glück für die Venetianer, dass die Könige
von Ungern weder Lust zum Seewesen, noch
die Nation selbst Sinn zum Seehandel hatte:
hier haette sonst der gefaehrlichste Feind für
sie entstehen können. *Spittler, Entw. d. Gesch.
d. europ. Staaten. Berl. 1794. II. 264. 1.*

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Dalmátia története kezdettől fogva — egyedül talán a római uralom alatti korszak kivételével — nem a legörvendeztetőbb.

Strábó (VII. 5.) szavainak hitelt adva Delmium vagy Delminium nevű várostól nyeré a tartomány nevezetét, mellynek kölcsönös oltalom végett egymás között szövetekezett, s szegény bár, de harcias és szabadságszerető lakosai jó sokáig sikerrel ellentálatok a hatalmas rómaiaknak, kik 597. évben Róma építése utánl C. Martius Figulus — utóbb Scipio Nasica, Casconius és Asinius Pollio alatt lettek lassanként a tengerpart uraivá; — de csak Octavius törheté meg több évi harc után e népnek erejét, mely egyre óhajtott felszabadulására minden előfordúlt alkalmat hősiesen megragadott.

Dalmátia a mondottak szerint Róma tartományává lön, s azzá maradt Róma hanyatlásáig. Két római legio folytonosan Dalmátiában állomásozott, s egy római flotta az adriai tengeren, a fáradalmasan szerzett birtokot megőrzendők.

A szabadságaik vesztését nem feledhető dalmátokat Róma királyai számtalan városok s paloták építésével káratlaníták; ezeknek nagyszerű romjaik némely helyeknek még ma is oly jelentőséget sajátítanak, melyre különben alig jutandottak; ezek közül főleg a mai Spalatro — hajdan oly büszke Salona — kertjeiben Diocletian tisztább élvezetet vélt találhatónak, mint korább a trónon.

A nagy Theodorich fiainak osztozkodása alkalmával Dalmátia ugyan a nyugoti császárság birtokául maradt, de mi hamar Honorius halála után a' byzanti császársággal egyítettett, s ennek sorsában — mint Illyria része — egész évszázadnál tovább részesülni kényszerült.

A népvándorlási korszakban több nemzetbeliek Dalmátia városain költözének keresztül s némelyek az ezekbeni megtelepedésre is kedvet nyertek.

Az Atila által vezérlett hún sereg is — bár gyors léptekkel — szinte Dalmátián húzódott át.

Annál tovább vesztegeltek az avarok, kik a Zenó császár egyeztével 489. évben Dalmátia urává lett gót király Theodorich

rövid uralkodása és a szlavinoknak pusztítgatásai után itt mindaddig letelepülve maradtak, míg a szlávok (szerbek és horvátok) a hetedik század első felében az avar járom lerázását megkezdék.

A barbár néptömegek betörései ellen csak erős körfalakkali óvakodásra kényszerült tengerparti városok felett a görögöknek árnyékuralkodása nem tovább tartott: mint míg az avarok legyőzése után Nagy Károly fia, Pipin, a frankok hatalmát, a tenger felől is, Istria és Dalmátia partjaira szinte kiterjeszteni törekedett (809). — A dalmát városok egy részének hasonlóképp urává lett Nagy Károly uralmát a byzantiakkali rövid csatázás után, Nicephorus császár is — a továbbra is byzanti oltalom alatt maradt Justinopolis, Ragusa, Trau, Zara, Spalatro szabad tengerparti városoknak és Veglia, Arbe, Ozero szigeteknek kivételével — ünnepélyesen elismerte (812).

Azonban alig nyúlt félszázadra a frankoknak e környékeni uralma; lassanként kialudt befolyásukat ismét a görögök kezdek gyakorolni; de midőn a saracenok és narentinusok ellen ezek sem nyújthatának biztos oltalmat a tengerparti városok kereskedésének; a kilencedik század vége felé az összes tengerpart lakói, — a byzanti uralkodó bele egyeztetével — a horvát fejedelemnek hódolának, mint kinek hatalma e korban igen nevezetes s általánosan elismert vala.

A narentinusok tengeri rablásai mindegyre nem valának fékezhetők; s ha bár Giovanni és Orso Participatio dogék győzelmet nyerének is ellenök: Orso utódja Pietro Candiano csak halálosan sebesítve, futás által mentheté életét.

Ez óta Velence folytonosan több figyelemmel viseltetett a tengerpart iránt; kedvezvén részére azon körülmény is: hogy ennek lakosai a narentinusok visszaverésére nem lévén képesek, a velenceiek oltalmát kikérni kénytelenítették. Az e részben Urseolo (II.) Péter dogéval megkezdett alkudozások azzal fejeztettek be, miszerint a tengerparti városok a velencei köztársaságnak hódolandnak és sergeik a köztársaságnak zászlója alatt hadakoznak a köz ellenség ellen. 997. évben a most nevezett doge a tengerparti városok és szigetek hódolatát egymás után elfogadá; csak Curzola és Lesina kívántak inkább a narentinusokkal tartani, mint függetlenséget feláldozni; miért is Velence által fegyveres erővel hódítottak meg. Azonban Dalmátiának ekkénti látszólagos meghódításából Velence alig húzott egyéb hasznót, mint hogy dogéját a „Dalmatia hercege“ címmel élhetésre vélte jogosítottnak; de e miatt is a

horvátokkal hosszas és költséges hadakozásra kényszerítettet, míg végre ezek csakugyan győzelmeskedvén, királyuk Crescimir magát 1052. Dalmatia királyának neveztetni kezdé, a nélkül hogy a velenceiek e részben csak legkisebb ellenmondással is élni tanácsosnak vélték volna.

Miként földünk egyéb részeiben, úgy Dalmátiában is már e korban a papság nagy befolyással birt. A dalmát püspökök már jóval előbb kényszeríték a népet, — a mint saját érdekeik változának — majd a konstantinápolyi patriarcha-, majd a római pápához csatlakozásra. Végre Lőrinc spalatóri érsek tanácslatára, Zwoinimir Demeter is tartományait, VII. Gergely római pápának akként adá át, hogy érettök — mint az egyház hűbérnöke — a római székek évenként 200 byzanti aranyat fizetend.

Ez idő óta Dalmátia valamennyi szomszéd országok közötti versengés oka-, s önbelijében a legdühösebb oligarchia bajhelyévé lön. Mindenik szomszéd, régi vagy ujonnan kivívott jogait és igényeit érvényesíteni törekedett. Mindenik, ha hatalommal s a tartományban követőkkel birt, a' Zwoinimir Demeter halála közbenjöttével, 1087. évben, megürült trónt elfoglalni törekedett ¹⁾. Így

Egyik történetirónk szerint Kálmánkirályunkban is, Roger sicíliai grófnak Pusilla nevű leányávali házassága ébreszté a Dalmátia meghódítása iránti vágyat ²⁾. — Mellőzve e tétel vitátását, történetileg bizonyos, miszerint a szent László halálával megüresedett trónt öröklött Kálmán királyunknak, 1100. évben Tarcalon az egyházi s világi nagyokkal az ország belügyeiről tanácskozását az e közben Tótországban keletkezett zavarok háborítván, roppant hadseregét Tótországba kelle vezetnie, hol miután néhány hatalmas családot ³⁾ saját érdekeihez vonva békét szerzett, egész a tengerpartig haladott, és a Velencéhez tartozott tengerparti városokat elfoglalá. Spalatro ugyan kezdetben bezárá kapuit serege előtt; utóbb azonban Crescentius érseket küldé Kálmánhoz, ős szokásaik s törvényeik épentartását kérőt, mit ez írott szerződésen kívül esküvel is fogadott. — Innen Trau s Zarába vette útját; e városok szokásainak is épentartását, s püspökök és grófjuk választását biztosítván. Turóci szerint egy legenda nyomán Kálmán Zarával „ob duritiem civium“ nem lévén megelégedve, a várost lángok martalékává

¹⁾ L. Geschichte der italienischen Freistaaten im Mittelalter. Zürich, 1807. I. R. 425. l. (franciából Sismondi után.)

²⁾ Engel, Geschichte von Dalmatien.

³⁾ Ezek között Chacittos (Cacich), Subich (utóbb brebiri gróf), Gusich (corbaviai gróf), Lasnich említetnek.

akarta tenni; azonban a helybeli — utóbb szentté lett — Donát püspök által álmában babérággal fenyegettetvén, szándokától elállott

Trau város szabadalmait biztosító oklevele általában tartalmazván a dalmaták jogait és szabadságait, többi királyaink ez oklevelet mintegy mintául használák hason tartalmú okleveleik kiadásában. Az említett oklevél szavai következők:

„Ego Colomannus Rex Hungariae, Croatiae atque Dalmatiae, iuro super sanctam crucem vobis Tragurinis, meis fidelibus civibus, firmam pacem, mihi et filio meo, aut successoribus meis tributarii ne sitis; Episcopum vero aut Comitem, quem populus elegerit, ordinabo; et lege antiquitus constituta vos uti permittam; praeterquam introitus civitatis duas partes rex habeat, tertiam vero Comes civitatis, decimam autem Episcopus. *In civitate quoque vestra neminem Hungarorum vel alienigenarum habitare permittum, nisi quem voluntas vestra expetierit.* Quum ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia tractaturus advenero, nemini vis inferatur domorum suarum, nisi quem dilectio vestra suscepit. At, si forte aliquando dominium meum aliquem aggravare videbitur, et alias ire voluerit; secure cum uxore et filiis, et familia, et omnibus suis, quocunque sibi placuerit, eat. Hoc autem sacramentum a Rege et Comitibus Hungariae confirmatum est.“

Arbe sziget meghódítását is megkísértette Kálmán, azonban ezt, seregének a tengeri hadakozásban járatlansága miatt nem eszközölheté; míg utóbb az egyháziak iránt tanúsított adakozása következtében a szigetheli püspök a lakosokat önkénytes feladásra bírta. Végre

Belográd-, másképp Zára Vechiában „in urbe regia supra mare“ 1103. évben magát dalmát királylyá koronáztatván ¹⁾, a velenceiekkel öt évre békét kötött s Dalmatiában mindenik város erősségét magyar katonasággal látta el; és a spalatrói érsek IV. Crescent halálával udvari papját Manassest nevezé érsekké; ez azonban a magyar kormányzóval titkos egyetértésről, mintha Trau várost kiraboltatni céloznák — vádoltatván, — a tengerpartokat rögtön elhagyni kénytelenítettetett.

Az imént említett Crescentnek spalatrói érsekké kinevezése (1103) s általa a pápának mondandó eskü miatt Kálmán s II. Pascal pápa közt heves vita támadt. A király ugyan is nem akará engedni, hogy Crescent az érseki palást átvételénél a pápának azon, VII. Gergely pápa által határozott esküvel kösse le magát: miszerint az érsek a pápának s követének mindenben engedelmeskedni, emezt útjában költséggel ellátni, a pápa szándékait s terveit titokban tartani, a sz. széket világi erővel is védeni stb köteleztessék ²⁾. Mire Pascal Ágoston bibornokot küldé az országba, hogy a királyt te-

¹⁾ L. Lucius: De Rebus Dalmat. et Croat. III. könyv, 3. fejt.

²⁾ L. ezen esküt *Katona*: II. C. 3. 147.

kintélyével engedékenységre kényszerítse. Lefolytáról e vitának nem tudósíttatunk, de miután Crescentnek a palást nem sokára megküldetett, hihető, hogy Kálmán végre is tanácsosnak tartá: engedni a követeléstől elállani nem akaró pápának; lehet, hogy talán az eskü is módosíttatott“¹⁾.

1114. évben Kálmánt a kormányzásban II. István követé, s az atyja által Trau városnak adott szabadalmait ezen szavakkal erősíté meg:

„Et ego Stephanus, Colomanni Regis filius, Rex Hungariae, Croatiae atque Dalmatiae, annis Dominicac Incarnationis MCXXIV. indictione II. mense Julio, nono anno regni mei, eandem libertatem et pacem, a patre meo vobis Tragurinis et Spalatinis civibus stabilitam, cum Episcopis et Comitibus, et omnibus regni mei Principibus, sub ejusdem Sacramenti obligatione confirmo, et corroboro.“

Ez oklevélből következtethetni, hogy Kálmán a spalatróiakat is hasonló szabadalmi oklevéllel ajándékozta meg.

Dandulus szerint a' velenceiek már 1112. évben — tehát még Kálmán élteben — Ordelapho Falieri doge alatt Dalmátia visszaszerzésén törekedtek, s e célból Comnen Elek görög császártól segítséget is kértek, de kitől jobb időkre utasíttattak (ad inceptum perficiendum dilationem intulit). E jobb időt István kiskorúságában vélvén elérkezettnek a doge, ennél fogva 1115. évben tengeri hadal szállotta meg Jadra és Belgrád városokat, utóbb Traut és Sebenicót. Lucius oklevelet hoz fel 1117. évről, melyben a nevezett doge magát „gratia Dei Veneticorum, Dalmaticorum atque Croaticorum Dux“-nak nevezi, s Arbe sziget lakóit a Kálmán által eskü alatt megadott szabadságok élvezetében részesíteti: például megadá nekik a „jns Comitum eligendi, confirmatione Comitum nobis servata.“ István, kit a büntetetei miatt száműzött Solt főispán rágalmai s bujtoztatása a csehekkel háborúba kevert volt, csak miután e részről békét kötött, küldhete nagyobb sereget Dalmátországba, sőt 1118. évben maga is lemenvén, miután a velencei hadat Zára mellett megverte, hol maga Ordelapho doge is elesett, az öt évre kötött fegyvernyugvás feltételei szerint, a velenceiek kezében maradt Zárát kivéve, ismét az egész tartományt magyar uraság alá hódította.

Az előadottak szerint Dalmátiának nagyobb része (Zára a szigetekkel kivéve) Magyarországhoz tartozott; tanúsítják ezt az e korbéli számos oklevelek is. Így az 1143. s 1161. évekről Spalatro részére kiadott oklevelekben II. Géza a város régi szabadságait azal nevelé, miszerint az e korban divatozott kezes-adást megszünteté, s a lakosok a' város falain kívüli bíróság elé állani, még ki-

¹⁾ L. Horváth Mihály, a Magyarok Története I. k. 89. l.

rályi pecsét alatti idézésre sem köteleztettek. Az oklevél szavai ezek:

„Anno Dominicae Incarnationis MCXLIII. indictione V. epacta XXII. concurrentibus III. mensis Maji anno secundo regni mei. Ego Geyza Rex Hungariae, Croatiae atque Dalmatiae, juro super sanctam crucem urbis Spalatensis Principibus firmam pacem, et libertatem; mihi quoque et successoribus meis tributarii aut angariarii ne sitis; Episcopum vero aut Comitem, quem clerus et populus elegerit, confirmabo; et lege antiquitus constituta cum vestro iudice uti permittam vos. Praeter quod introitus portus civitatis de extraneis duas partes Rex habeat; tertiam Comes civitatis. *In civitate vestra neminem Hungarorum vel alienigenarum habitare permittam, nisi quem voluntas vestra expetierit.* Quum autem ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia tractaturus venero, nemini civium vis inferatur domorum suarum, nisi quem dilectio vestra susceperit. Iudicem inter vos, et extremeos a me constitutum vobiscum in civitate sedulo commemorari volo; nec eum extra urbem alias proficiscentem sui praecepto aut sigillo a vobis causa placitandi sequendum concedo. Si quis vestrorum per meum regnum terra marique negotia exercuerit, mihi aut alicui nostrorum hominum ex proprio commercio nullum persolvat debitum. Obsides a vobis nullo modo recipiam, sed in curia nostra servire volentibus rogam impendam; et morandi sive discedendi, ad suum vello, facultatem obtineant, nullamque super hoc molestiam inferam.“

Hasonló tartalmú szabadalmi levelet nyert Trau város is 1151. évben, — s II. Gézának Servia — és Bozniárai befolyása, mi miatt is a „Rex Croatiae et Ramae” címet felvevé, Magyarországnak Dalmátia birtokát is biztosítá.

III. István királyunk hasonló oklevelet adott ki 1164., 1167., 1168. években Sebenico város részére. De vak Bélának abbeli intézkedése következtén, miszerint ez Géza fiának Magyar-, Horvát- és Dalmátországhoz, Lászlónak a feleségével szerzett Rámát vagy Bosznaországot, Istvánnak pedig a Szerémséget rendelé osztályrészl, — Dalmátia III. István alatt, a ravasz vállalkozó Comnen Mánuel görög császártól hatalmas megtámadást szenvedett. Ugyan is Géza (II.) halála után, ennek fia, a csak 11 éves III. István kerülén a trónra, Mánuel ez időt legalkalmasabbnak tartá arra, hogy Magyarországot régi tervei szerint, főuri hatalma alá hódítsa, vagy legalább a Szerémséget elfoglalja ¹⁾; mi célból követei által fenyegetve követelte, hogy ama régibb példák szerint, miknél fogva a királyi széket a meghalt királynak nem fia, hanem testvére öröklötte, védecét, István herceget (vak Bélának fentebb említett fiát) fogadják királylyá. Törekvése részben sikerült; III. István ugyan is — miként a történet lapjai tanusítják — trónjától megfosztatott, István hercegnek az ország harmad része úri címmel adatott, királylyá pedig László emeltetett; de az utóbbi nem sokáig ülhete a bitorlott trónon, fél év múlva 1162. év elején meghalt. István herceg, testvére halála után, hogy magát a négy héti törekvés után

¹⁾ L. Horváth Mihály i. m. 107. l.

elfoglalt királyi széken megtarthassa, kénytelen volt Mánuelt hadával meghívni a tőle folyton idegenkedő nagy rész megtörésére, e kívánt segédért Szerémet igérvén Mánuelnek. Azonban az erről értesült magyarok majdnem mindnyájan III. Istvánhoz szegődtek, s a bitorló ellen nyilvános harcra kelvén, ezt elfogva III. Istvánhoz vivék, de kitől, miután esküjét adá, hogy az országot többé nem háborgatandja szabadon bocsátatott. — Mánuel másod ízben tapasztalván a' nemzetnek Istvántóli idegenkedését, nehogy annak további nyilvános pártolásával a' magyarok kedélyét maga ellen még inkább felingerelje s így terveit önmaga meghiusítsa, célját elérendő erőszak helyett fortélyhoz, cselszövényhez nyúlt. Barátságot és szívesseget színelve a nemzet iránt, késznek nyilatkozik az elűzött irányábani pártfogásától elállani s III. Istvánt királynak elismerni; sőt miután férfi örökösei nem voltak, barátsága tanúsításául, ha-hogy Béla, a király testvére, a császári trón örökösévé tűzetnék ki, ennek nőül leányát igére, oly feltétel alatt mindazonáltal: ha Béla Konstantinápolyban neveltetni, és Szerém, mint atyjától nyert osztályrésze, neki mindjárt kiadatni fog. ¹⁾ A magyarok a' Béla — kit Mánuel Eleknek nevezett — s Mánuelnek Mária nevű leánya közötti házasságba béegyeztek. Azonban csakhamar tudva lőn Mánuel célzata; s midőn ez 1163. évben Pétervárad mellett tábort állított a magyaroknak Dalmátiából kizárása végett, III. István is Dalmátiába roppant hadi erőt vont össze. Harcra került, s Mánuel előcsapatainak megveretése után, visszavonulni kényszerülvén, 1165. évben Ducas János vezérlete alatt Dalmátiát újra nagyobb erővel megszállotta, a harc változó szerencsével és sok vérontással folyt, míg végre István kénytelen lőn a kérdéses tartományt görög kézre bocsátani.

Mánuel halála után nyomban seregeivel szállotta meg III. Béla Dalmátiát, s a velenceiek által eddig bírt Zára várost is elfoglalá; s a midőn ezt a velenceiek 1183. évben haddal visszakövetelték, őket ismételve két évi békekötésre szorította.

1193. évben a velenceiek dogéja Dandalus Henrik Árbét és Pagót elfoglalá, s ezek grófjává a Michieli-ház egyik ivadékát nevezé, és a záraiakat hajóik elvételével nyugtalanítá.

A III. Béla halála után következett Imre király, a hazánk történeteiből ismeretes körülmények között, kénytelenítettett Horvát- és Dalmátországot Endre testvéreinek átadni; azonban 1199. évben ismét ellenségesen állván a testvérek hada szemközt, az ismételve

¹⁾ L. Horváth Mihály i. m. 109. l.

győztes király Dalmátiát elfoglalá; s csak a szent földre készülő német fejedelmek állították vissza a békét, azt tűzvén ki feltételül: hogy Endre hercegi címmel hírt tartományait visszanyervén, mind ő, mind a király keresztháborúba zarándokoskodjanak, melyben, ha Imre elesnék, az azalatt Leopold osztrák herceg kormányára bízandó ország Endrére szálljon át. Azonban

Velence 1202. évben a francia keresztesekkel egyesülvén, Jadrát ¹⁾ megszállotta, s három napi ostrom után be is vette. Ez eseményt Imre a kereszthadba menet elhalasztására ürügyül használá, és bár a pápa Velencét s a kereszthadat Jadra alól egyházi átok nyilaival üzé szét, mindazáltal a velenceiek Jadrát végkép elpusztították, minthogy a doge nem feledheté szemeinek e városbani kiszuratását. 1204. évben a város önkényt adá meg magát azon lekötelezettséggel: hogy jövőre csak velenceit választand gróffjaul.

1217. évi augusztus hó 20. II. Endre Palaestinába szándokolván, Spalatróba érkezett, a lakosok bucsúmenettel fogadák őt; innen Ancona, Jadra s Velence által bérlett hajókon Cyprus szigetre ment, a többi keresztesekkel egyesülendő. Azonban a fortélyos Velence, használva az alkalmat, a hajókat nélkülöző Endrét nem elébb cseszté tengerre, mint ez Zaráhozi jogairól lemondott.

IV. Béla 1241. évben a szerencsétlen tatár csata után nejét s két éves fiát Dalmátiába küldé; — „ad fraternam Illyrici regni sortem,” miként osztrák Fridrik, az angol királyhoz intézett levelében, magát kifejezé; — utóbb a király is ide menekült, míg végre Spalatróból a Trau melletti Veglia szigetre vonúlt családotul, az őt itt is üldöző mongolok elől. E' sziget akkoron Schinella (utóbb Frangepán) család tulajdona volt; ennek tagjai közül Fridrik és Bertalan a maltai lovagok kíséretében szerencsétlen királyunkat az elpusztított országba követék; a királyné két leánya betegsége miatt Clissában maradt, hol a Dalmátiába menekült magyarországi nemeseket saját hozományával gyámolítá.

A Frangepán-család valóban hálára kötelezhető le IV. Bélát, mely messze terjedő rokonságával együtt hűn csatlakozék hozzá, hajókat s fegyvereket szerze számára, s húsz ezer mark ezüstöt adott részint ajándékkép, részint szolgálatára. — De nem csak Béla személye, hanem országunk körül is nagyok a Frangepán-család érdemei; mert ugyan is a dalmát városoknak s némely szigeteknek a magyar uraság alá visszakerülése nagy részben általa eszközöltetett. Önmagokat — kik elébb Velence lekötelezettjei valának — hű-

¹⁾ Zára a rómaiaktól Jadranak, a középkorban pedig Diodorának neveztetett.

béresek gyanánt Béla uralma alá veték; e példát követé Zára is 1242. évben; már a mongolok jötte előtt kikergette e város kebeléből Michieli velencei grófot, s Kálmánnal alkudozásba ereszkedett; s most, midőn a tatárok elvonulta után Magyarország visszaállításához remény mutatkozott, azonnal kitüzé a város a magyar zászlót, miért is Béla megerősítvén korábbi szabadalmait, körfalai helyreállítására pénzt is kölcsönzött. Azonban 1243. évben a velenceiek a Frangepánoknak Bélához áttérését megboszúlandók, ezeket szigeteik birtokától megfosztották, s Veglia grófjává a doge fiát tevék; melly megfosztásért a Frangepán-család Magyarország részéről a modrusi grófsággal s egyéb adományzásokkal káratlanítottatott.

E közben Bélának a Fridrik osztrák császár okozta zavarokkali küzdelmét Velence alkalmul használva fel, erős hajóhaddal keríté be Zárát, melynek a megtámadás ellenében gyenge lakosai félelemből, javaikat összeszedve kiköltözének, s az így üresen hagyott várost Velence 1243. június hó 2. elfoglalván, saját polgáraival népesíté be, kiket azonban az előbbi lakosok folytonosan háborgatának. Az ellentállásra magát elégnek nem érező Béla attól is tartva, nehogy Velence Beatrix özvegy királynét s ennek István fiát saját örököse ellenében pártolja, Zárát birtokában hagyá, oly feltétel alatt: miszerint Velence Zárát háborítlanul bírván, Bélának főuri jogcím fejében a kapujövedelem két harmadát fizesse.

E korban építé Subich bán Béla tiszteletére Jablanich várost, mellynek grófja mindenkorra magyar származatúnak föltételeztetett.

1263. évben Béla Dalmátia kormányát ifjabbik fia Bélának, mint Tótország hercegének adá át, ki azonban mihamar (1269.) meghalt.

A gyenge lelkületű kún László alatt magok a tengerparti városok, egymás közötti hadakozásokba keveredvén, a brebiri Subich grófok saját hatalmuk emelésére használák fel az alkalmat; így 1290. évben Spalatró és Trau városokat Mladin és Gergely brebiri grófok kormányozák, Pál Clissa és Osztrovica, György pedig Almissa városokat. A velenceiek örültek, hogy a hatalmassá lett grófoktól két évre fegyverszünetet nyerhettek.

A mondott évben Velence közremunkálásával III. Endre lőn Magyarország királyává. Ez Mauroceno Antal anyai rokonát a velenceiek tudta nélkül — kikhez a nevezett eddig tartozott — Tótország bánjává s hercegévé nevezé; mi által a brebiri grófok oly igen sértve találák magokat, hogy nyíltan Martel Károly pártjához szegődtek, 1292—1294. évben a tengerparti városokat is ugyan erre, s hűségi eskü letételére szólítván fel. Ezek kezdetben vona-

kodának, csupán egyetlen koronázott főt ismerők; azonban utóbb a báni címet folytonosan viselő Pál brebiri gróffal értekezvén, a sicíliaiakhoz állottak.

Velence III. Endre tekintélyét Dalmátiában fen nem tarthatá: ellenben a brebiri grófok hatalma még Robert Károly alatt is egyre növekedett.

A mondottak tanúsítják, miként a dalmát városoknak hazánkhoz viszonya, az Árpád házból származott királyok alatt, abban állott, miszerint régi törvények-, törvénykezési rendszerökkel és szababon választott bíráikkal élhettek, püspökeiket, grófjaikat önmagok szavazat úján választhatták; ezek nevei csak megerősítés végett lévén a magyar királyhoz felterjesztendők, s a belbéke biztosításául feltételeztetvén: hogy a megválasztandók a magyar király iránt hűséggel viseltessenek; — továbbá a külföldről behozott javaktól vámon kívül egyéb adót nem fizettek: ellenben szabadon hajókázhattak s űzhettek kereskedést és minden szállás-adástól felmentve voltak; — a magyarokat azonban, úgy más idegen nemzetbelieket — ha irántok rokon szenvvel nem valának, a város határából kizárhatták; a köztök s magyarok, úgy más külföldiek között keletkezhett pörök elítélésére a magyar király nevezett ugyan bírót, de a tengerparti lakos, tartózkodási helye határán kívüli bíró előtt megjelenni nem köteleztetett.

Ez elősorolt jogok oly igen sajátzerűek valának: hogy ezeknél nagyobbakat ama korban, midőn az úgynevezett 'községek' Európa birodalmaiban virágozni kezdének, sem Olasz-, sem Német-hon városai nem birtak; s ezért *Dalmátia*, az *Árpád házból* származott királyok *korszakában* szerződéseknél fogva *Magyarországnak hódolt ugyan: de törvény, törvénykezés s adózás tekintetében hazánkhoz közelebbi viszony nem kötö.* Vajjon utóbb s minő változások jöttek közbe e tekintetben? a következőkben előadandók tartalmazandják.

* * *

A fentebb nevezett Róbert Károly uralkodása kezdetével, az utóbbi lealáztatásukat — velencei uraság alá jutásukat — egyre fájlaló záraiak fegyvert ragadva Morosini Mihály velencei gróft két tanácsnokkal együtt, fogságba tevék, s a gróf csak álbarát öltözetben szökhetett meg. A záraiak követeket küldének Róbert Károlyhoz, hogy a magyar királyoktól nevezetesen Bélától nyert szabadalmaikat megerősítené. A király 1311. évben kelt oklevele által nem csak megadá a kívánt megerősítést, hanem a záraiak meg-

fenyítésére készülő velenceiekhez is igen komolyan írt. A velenceiek dacosan válaszolák, miszerint a király Zára iránt nem jól értesítettett: minthogy e város hajdan óta Velencéhez tartozott, s maga IV. Béla elismeré: „quod dominium dictae Civitatis ac possessio pertineat ad Venetiarum commune“ s az általa kikötött kapuadózásnak két harmada mind ekkorig pontosan fizettetett; végezetül kijelentvén, hogy részükről összes hatalmukat a háladatlan záraiak elbizottsága megtörésére fordítandják. A mint is csakugyan Giustiniani vezérlete alatt tengeri haderőt küldének Dalmátia ellen, s az előbb a ferrari hareban Velence ellen harcolt Dalmas tábornokot néhány czernyi csapatával együtt, a szárazoni megtámadás végett, harc-szövetségessé felfogadák. Azonban a most nevezett, miután Záránál három hónapig, a zárai gróf Mladin tábori intézkedései miatt eredménytelenül vesztegelni kénytelenítettett, s a következő három havi dijt meg nem nyeré: 1311. évben Mladin szolgálatába ment át, kitől előre nem látólag, Zára helytartójává neveztetett; a' hajóhadat kormányzó Giustiani pedig megbetegedvén, a záraiak által elfogatott, bár nem sokára meghalt.

A Trenchényi Mátéval (1312—1317.) folytatott polgárháborút újabb kedvező alkalmul használá Velence; elzárván ugyan is a záraiak kereskedését, megvesztegetési rendszere által oda működött: hogy a hűtelen Dalmas maga tűzé ki Zára részéről a béke pontjait, s Michieli Vital Zára grófjává választatott; azonban egy, 1315. évben kelt oklevél ezen szavai: „regnate Domino nostro Carolo Roberto, temporibus magnifici Domini Comitis Georgii et Egregii Bartholomaei Michaeli de Venetiis Potestatis“ azt látszanak tanúsítani, mintha az érintett béke által a magyar királynak főuri joga még is biztosítottatott volna; miért is Róbert Károly abban hallgatólag megnyugodott.

Időközben Mladin bán Dalmátia zsarnokaként lépett fel; kárhozatos tettei közül csak egyet: Trau város polgáraitól egy saját pecsétökkel ellátott, különben még beiratlan ívet követelt, hogy arra majd tetszése szerint írhasa a rajtok gyakorlandó felségi jogokat; midőn ezt a szabadságaikra méltán óvakodó polgárok megtagadák, bezárá a várost, s elpusztítá földeiket (1215.) Ez eljárás következtében a nevezett város Sebenico várossal 1322. január hó 16. szövetkezve, azon évi ápril hó 17. Velence oltalma alá veté magát, *kikötvén* még is *a magyar király iránti hűséget és tiszteletet* „Salva semper fidelitate et honore Domini Regis Hungariae ac Domini Ducis Venetorum et suorum fidelium et subditorum;” ezek

szavai a Trau város jogai biztosítására Velence által kiadott oklevélnek; mellynek még első pontját, az e korbeli polgári s biráskodási eljárás ismertetéseül ide igatjuk:

„Primum per Dominum Ducem et ejus consilium singulis duobus annis mittetur ad regendam dictam civitatem Traguriensem unus de majori consilio Venetorum, qui nuncupabitur Comes et eligetur Venetiis in majori consilio;” — „quod Comes iturus Tragurium in causis civilibus teneatur regere dictam terram cum quatuor judicibus, in Tragurio eligendis, secundum eorum consuetudinem et statuta; in omnibus autem causis criminalibus, praesertim prodicionis, ipse comes habeat liberum arbitrium, procedendo tamen in ipsis secundum formam statutorum communis Traguriensis.“

A többi pontok a grófnak 1200 denárt tett évi díjáról szólnak, ki egyszersmind a polgárok lakainak látogatásától, de főleg az azok vendégségeiben részvételtől s ajándokoknak elvételétől (gyümölcsöt és friss szőlőt kivéve) eltiltatott. — A kisebb városok ott keresének oltalmat, hol azt leginkább biztosnak reméllék; és minthogy elszakadás által a pártok egyikét sem akarák magok ellen gerjesztetni, egymás közt szövetekezének. — Végre Spalatro is szövetségbe vonatott; s Almissa, és Scardonának, mint a brebiri grófok orfészkeinek megsemmisítése el lőn határozva. Megtudván ezt Mladin azonnal Sebenico és Trau városok környékét kezdé pusztítani, de háta mögött testvére Pál több bosnyák nemesekkel ellene szövetekezett, kik ellen fordulta közben, a nevezett városbeliek a velenceiek segedelmével a grófi orfészkeket megrohanták s azokat elpusztítva a talált hajókat Trauba vivék. Mik következten Mladin, György testvérét a királyhoz küldé, ez — a várt válasz helyett — Kninn városban maga jelent meg, s a nála jelentkezett Mladint elfogtatván, Zágrábba vivé, itt ellene nyomozást eszközözendő. Azonban az osztrák határszél felé küldött magyar sereg felől kellemetlen hírek érkezvén, a foglyot Magyarországba hozá s itt zárva tartá, a spalatróiaknak szabadságait 1322. october hó 8. megerősítvén.

Mladin eltávolítása által koránt sem lőn a béke Dalmátiában helyre állítva. Bátyja György Almissa- és Scardonáért magát megboszulandó, pusztításokat tőn. Az 1323. augustus hóban magyar s kún sereggel megérkezett Miklós veszprémi gróf, csak Babonich János bosnyák seregének levágásával törhete magának utat, s „ad campum Carnam” összehíván a horvát s dalmát városok küldötteit, megerősíté szabadalmaikat. — Ezután Spalatróig haladt. Azonban a horvát nemesség s megvert bosnyákok a velenceiekkel szövetekezének a magyar sereg megsemmisítésére; mit a vezér megértvén, korán haza sietett. — György brebiri gróf hegyei közül kibújván, Kninn városban állomásozott, remélve: hogy Frangepán Fridrik s némely záraiak melléje állandanak, kiknek segedelmével majd

Spalatrót meghódítandja, s Almissát ismét kalózzokkal megtölthetendi, magát Horvát- és Dalmátország bánjává kikiáltandó. Azonban a cettinai gróf többekkel szövetkezve, nem csak megveré, de fogolylyá is tevé. Most Nilipich lön Dalmátiában hatalmassá, ki Cliuchich nevű hegyi várából háborgatá a sebenicoiak kereskedését; ezek azonban a segédül hitt velenceiekkel szétzúzták az említett rabló várát; mit látva Nona lakói 1325. szinte Velence oltalma alá veték magokat.

A következő évben még egyszer megkísérté Róbert Károly ereje összeszedését, tekintélyének Dalmátiában helyreállítására, és Mihály bán által megszállá a Babonichok várait, s Frangepán seregei is hozzá szövetkezének; mind a mellett azonban, hogy a nevezett bán mindenütt bánnak ismertetett s Zarában ünnepélyesen is fogadtatott, nem érezvén magát elég erősnek valamennyi dalmát rabló várak meghódítására, serege egy részének Bihácson hagyásával, maga Magyarországra visszatért.

Róbert Károly ezután a lengyel, cseh s osztrák ügyekkel lévén inkább elfoglalva, Dalmátiát saját sorsára hagyá; s így 1327. Spalatro Velencének hódolt, s midőn 1333. a király Endre fiát Apuliában Szicilia királyává megkoronáztatandó Modruson keresztül utazott, az üdvözlétére megjelent Spalatró követceinek ajándokait szívesen fogadá, de szabadságaiknak ezek által szorgalmazott megerősítésére ideje nem volt.

1337. a brebiri grófok kiirtására Nilipichehel szövetkezett Trau város Clissát elfoglalá. A brebiri grófok Róbert Károlyhoz járulának; ez Gergely corbaviai grófnak meghagyá, hogy addig is, míg maga megérkezendik, Pál brebiri gróf fiai- s unokáinak segedelmére legyen; Trau városnak pedig oly értelemben írt, miszerint a magyar korona iránti hűségükről felteszi, hogy a lázadóval, (Nilipich) vagy bárki másokkal, kik a magyarok iránt nem jót eszmélnék (velenceiek), szövetkezni nem fognak. A béke csakugyan a corbaviai gróf közbejöttével megkötetett.

Róbert Károlynak 1342. július hóban közbejött halálával, a nápolyi udvarral keletkezett szövetkezés, az e közt és Magyarország között szükségessé vált közlekedés végett, nélkülözhetlenné tevé Dalmátia birtokát. Miért a korának fejedelmei közt kétségkívül első, s így nem csak mint ember, de mint király is Nagy Lajos, a Velencétől folytonosan háborgatott Dalmátország birtokát biztosítandó, 1345. július hóban roppant sereggel Dalmátiába ment, hol István bosnyák bánnal egyesülve Bihács vára mellett megállapodott s a dalmát grófot valamennyi várak kulcsainak átadására szorítá;

még a Velence birtokában lévő Zára is követeket küldt hozzája; de már ekkor Magyarországra visszautazott.

E közben Dandolo velencei doge valamennyi tengerparti városhoz tanácsnokait küldé szét, kik által — míg hon titkos előkészületekkel foglalkodék — a záraiak hűségét magasztalva, mindenik város megvédésére elégséges erővel bírándó külön kapitány küldését ígérte. A két hatalom alatti ingadozó állást már megszokott záraiak továbbra is hűség- s engedelmisséget ígérének Velencének. Azonban némelly zárai nemeseeknek elfogott magán leveleiből értesülvén Velence, miként ezek a várost Lajos királynak átadni ígérék, csak bármilyen csekély erővel látná el őket, nyomban tengeri haderővel szállá meg Zárát, s a be-kijárást elzárta. A záraiak élelemmel másfél évre ellátva lévén, Lajos királyt megkérni határozák: „ut eos a prolixo cum iam curriculo fideles sacrae coronae persistentes non deserat,“ minthogy már néhai atyja is e várost „et homines generosos hujus urbis“ különös kegyével boldogította. A királynak „cum tota potentia nostra“ segítséget ígérő írott válasza annyira megörvendezteté a záraiakat, hogy mindenfelé magyar zászlókat tűzének ki. — Meg is indított csakhamar a magyar tábor István bosnyák bán vezérlete alatt, ki azonban Velence által megvesztegetve lévén, lassan haladt célja felé, s megérkezéssel is seregét, a velenceiek ellenében, erőtlennek mondván, tétlenül Magyarországra visszautazott. A záraiak mindazáltal nem csüggedének reményeikben, sőt a Lajos király küldte magyar zászlót 1345. november hó 25. érsekük által felszentelteték. A király 1346. martius hó 3. kelt iratában személyes megérkezését ígéré, mit junius hóban teljesített is, s ünnepélyes fogadtatása azon esküvállomásra bírta, miszerint vagy csontjai temettetnek Zára falai közé, vagy e várost szabaddá teendi. Azonban jóllehet a magyar sereg a városba szabadon be- s kimehetett: még is az élelmi szerek árusai által igen csalattatott, a vízzel kevert bort drágán fizetni, sőt magát a vizet is csak pénzen vásárolni kénytelenítettvén; továbbá mivel a magyar pénz is csak fele értékben fogadtatott el, mind ezek miatt a nagyoknak sokba kerülvén banderimauk tartása: ezek titkon egymás között s utóbb a velenceikkel szövetkezének, s ezeket junius hó 1-re kitűzve volt fő megrohanásról eleve értesíték; minek következtén ezek készült erővel annyira visszaverék a magyar sereget, hogy a király — miként Turóci megjegyzé — „non sine magno damno rerum et personarum“ már július 3. haza felé indult, s a fegyvereiktől is megfosztott záraiaktól minden jogaik és szabadságaik elvették, és közülök hatvan kezeskép Velencébe vite-

tetett. Az ekkor elkövetett kegyetlenségeket Turóci e szavakkal írja le: „Multos cives et nobiles decollaverunt, et diversis tormentis affligerunt, et viros et puellas — — Venetias abduxerunt, in carceribus fame et siti cruciarunt, et postea successive in carceribus et poenis eos peremerunt,“ Zára meghódítása sok vérbe és temérek pénzébe került Velencének.

Lajos király 1348. Nápoly uralkodójává lőn. Velence követéssel járult hozzá a végett, mondana le Spalatro, Sebenico, Traus Nona dalmát városokhoz igényeiről, ezért akár határozott pénzüsszeget, akár bizonyos évi díj-járandóságot ígervén. Lajos mindezekbe nem, de nyolc évi fegyverszünetbe béegezett.

Míg Lajos 1354. Vörös Oroszországból a litvánokat száműző, az ármányos Velence a már már lefolyó fegyverszünet meghosszabbítását nem igen remélve, mindent megkísérte Dalmátia több városainak meghódítására. E célból titkon Duschan István szerb királlyal szövetkezett. Mit meg tudván Lajos, seregét Szervia ellen indítá, ennek nevezett királya maga biztosításául nyomban követeket küldött a pápához r. katholikussá leendését ígérő; Velence pedig Lajoshoz, a litvánokon győzelme felett örömeizeteit tolmácsoló, továbbá a béke hosszabbítását, úgy Dalmátiához jogairól lemondását szorgalmazó követéssel járult; Lajos évenkénti díjt s egy fejér lovat követelt, miknek megígérésére a követek nem találák magokat hatalmazottaknak.

A fegyverszünetnek 1356. lejártával Lajos király barátságos viszonyait Károly császárral s osztrák Alberttel új frigy által megerősítvén s az aquilejai patriarchát is érdekébe vonván, százezerből állott seregét személyesen vezette Istriába s Trau várost elfoglalta.

A mondott évi augusztus hó 14. a meghalt (Gradenigo) velencei doge helyébe trevigoi procurator Delfino János választatott, kit Lajos Velence kérelmére a polgártársai bizodalमतól nyert hivatal átvételére azonnal kibocsátott. Melly nemes tettét Lajosnak Velence hasonlóval viszonzni kívánván, egy a Lajos király orgyilkolására tett ajánlatot el nem fogadá¹⁾; ugyan is tarvisói polgár Baldichino Julian, ki hosszas utazásai közben a magyar, német s tót nyelven beszélést elsajátítá, hazáját megmentendő elhatározá: hogy a magyar királyt akár élve, akár halva, az új doge kezeihez juttatja. E célból naponként elhagyá a várost, míg tapasztalnia sikerült; hogy a ki-

¹⁾ Így adják elő az eseményt, Engel szerint, Cortusi és Gatari, ellenben Carensini azt állítja: miszerint Delfino csak néhány lovagjai áttörése által jutott céljához.

rály a Sile nevű folyó közelében, Acieto falusi magán birtokban, az érkezett levelekre válaszolás végett, naponként egy órát magánosan időzni szokott — Gaz tervét akként véle valósitandónak, miszerint éjjel csónak segedelmével a nádas között magát elrejtendi, s a szokása szerint levelek írására háttal ülő királynak nyakába kötelet vetend, s így őt akár élve a folyón átvinni, akár a folyóba vetve, maga után vonni fogja. Baldichino annál is inkább lehetségesnek vélte tervét, mivel a király mindenkor egyedül szokott a kérdéses helyen megjelenni; a trevigói nemesekkel közlé, s annak kiviteléért 12,000 aranyat, s a Castellfrank nevű várat kívánta; ezektől azonban a velencei tanácshoz utasított. Ez — mint fentebb érintők — a lovagias király iránt hasonlólag viseltetett lovagiasságból, vagy mint némely írók akarják: a díjt sokalva, az ajánlatot el nem fogadá. Sőt utóbb, midőn Velence békét kért, nem mulasztotta el e tény felemelítésével kérelmét gyámolítani; Lajos erre az élete után törekvő férfit látni kívánta, s miután Baldichino szabad menetről biztosított, a királynál megjelent, és ez őt gazdagon megajándékozva bocsátotta el magától.

Trevigónak meghódítása, e közben sikeretlen kísértetett meg. Az élelmi szerek hiánya, vagy inkább a táborban a magyar és német sereg között kiütött lázadás miatt, avagy mivel a vele volt osztrák herceg, élete iránti szorgoskodása által, hazamenetre biratott: 1356. augusztus hó 23. elhagyá Lajos Dalmátiát, seregét Tamásra (frater Nicolai Archiepiscopi Strigoniensis) bízván. Mindjárt eltávozta után Velence Conegliano bevételét kísérté meg, de a magyar sereg által visszaveretett. — A folytonosan megszállott Treviso végre élelmi szerek hiányától kényszerítette, november hó közepe táján öt hónapi fegyverszünetet eszközölt ki; mi alatt Lajos pápai közbenjárás útján vélte célját elérhetőnek.

1357. évben a harc folytatott. És noha a magyar sereg tengeri haderőt nélkülözve is: a dalmát városok egymás után magyar uralom alá jutának.

A folytonos viszályokat már magok a városok megunták, s hallván, hogy Velence Trau és Spalatro városokról lemondva, Zárát jó pénzért is megtartani törekszik; a magyar uralom alá juthatás iránt önkényt lépéseket tevének. Spalatro és Trau városok egymás között szöveteztek; 1357. július hó 8. a nemesség és sokan a nép közül a spalatroi főegyházba fegyveresen összejövének, és itteni megállapodás folytán a szétszórt egyes velencei zsoldosokat elfogván, tömlöcbe veték, s a velencei podestát a város kulcsainak kiadására felszólíták, miután magok „*ad dominium naturale et pri-*

stinum Vngariae“ visszatérni akartak. A podesta fényes kardját lábaikhoz veté és csak életéért könyörgött. Julius 9. a trauiak is, a közelebbi zárdae gyházba misére menő podestájokat a városból kizárák. Ez Spalatróban kerese menedéket, hol azonban egy bárkába vettetett s a spalatrói dogéval együtt Velencébe küldetett. Most a magyar zászlók tűzettek ki, és Szécsi Miklós bán mindkét várost Magyarország birtokává elfoglalá; bár ezekhez a velencei doge julius 15. oly értelemben írt: miszerint nem hiheti, hogy a podesta és zsoldosok kiűzése rebellióból származott legyen; mert a két város nem feledheté még, minő rabszolgaságból mentetett meg Velence által? minő kegyesen bánt ez velök eddigelé? s mi erélylyel oltalmaztattak általa? és pedig a nélkül hogy Velence hasznót, vagy pénzjövedelmet reméltett volna; és miután még egyszer eléjük tünteté a velencei kormányzás szelidségét, nem különben „feritatem et auctoritatem Domini Hungarorum, quod sibi ipsis intolerabile prorsus est“ általános bűnbocsánatot ígért; de midőn mind ez sükertelen vala, a Spalatróhoz tartozott Solta szigetet pusztítani kezdé, mi által azonban csak a többi dalmátokat még inkább keseríté, a mint végre Zára is magyar uralom alá kívánczozott, s a zárai apát éjjel lajtorján bocsátá be a magyar katonaságot. Most már a velenceieknek Dalmátiában összes birtokuk csupán Sebenico és Scardona városokra lőn szorítva; azonban Sebenicóban is a matrózok oly igen fékezetlenekké levének, hogy e város is elesett, miután Giustiniani Endre grófját elkergeté, s magát a magyar királynak János bán által kiadott következő tartalmú szabadságlevelével ellátta:

„Joannes totius Croatiae et Dalmatiae Banus, nos justis et condignis eorum petitionibus annuentes, in persona dicti Domini nostri Regis infrascriptas libertates, jura, gratias, donationes et consuetudines eisdem civibus et communitati supradictae civitatis Sibenicensis, jurando super signo vivificae crucis, sancta Dei Evangelia, et reliquias sanctorum concessimus et conferimus, damus atque donamus jure perpetuo, atque irrevocabiliter habenda, tenenda et possidenda.“

Általános bűnbocsánat kimondása után — „item omnes sententias, deliberationes et acta per comitem et curiam, sive per consilia ejusdem civitatis, retro actis temporibus facta et ordinata confirmamus et ratificamus in perpetuum observanda. Item totum, quod per regimen ejusdem civitatis est, et in futurum fuerit sententiatum et deliberatum, sit ratum atque firmum, et in civitate et in districtu involabiliter observatum; nec etiam iidem cives possint citari vel cogi in praesentiam quorumvis judicum extra dictam civitatem“ — következik az adókról: „Item quod nos vel alter quivis, sub dominio praelibati Domini Regis constitutus et constituendus, nullum debitum, nullamve collectam a communi dictae civitatis vel ejus districtu, praeter jus Regium portarum, quod tributum appellatur, prout in privilegiis eorundem continetur, exigere et extorquere valeamus. — Nec etiam nos, aut alii quicumque, in praescriptam civitatem Sibenicensem in manu potenti venire valeamus; nisi in quantitate, qua placuerit civibus ut regimini civitatis; unum prandium semel in anno, et non plus, ipsa communitas nobis dare teneatur. — Item nullum castrum, nullaue fortalicia in praevicta civitate Sibenici, nec in districtu ejusdem vel extra districtum, quae essent

vicina dictae civitati, in praejudicium ejusdem, ullo unquam tempore aedificari per quoscunque faciemus. — Item si aliquando Dominus Rex vel ejus successores de proprietatibus et libertatibus dictae civitatis quibusvis alienassent et tradidissent; ipsas alienationes idem Dominus Rex in irritum revocabit.” —

Oly különösök e jogok, minőknél nagyobbakat a legszabadabb lálmányok alig ha valaha birtak. És hogy e jogokat a többi dalmát városok is közösen élvezék, tanúsítja a felhozott oklevél következő pontja:

„Item quod praelibata civitas Sibenicensis habeat omnem gratiam, libertatem generalem, et specialem, quam aliae civitates regni Dalmatiae habent amplius.”

A fentebb előadott események közben a király Zarába megérkezett és Nóna város ostromoltatását megkezdé, melly ugyan december hóig hősiesen ellentállott, végre éhségtől kényszerítve megadá magát; a szigetek szinte a magyar seregek által meghódíttattak.

Velence e korban szárazföldi birtok után felette sóvárgott; s ezért mi sem hathatott reá sértőbbleg, mint Trevigo elvesztése, melly szárazföldi birtokának nevezetes részét tevé. Ez okon tehát 1357. november 28. követeket küldé a Zarában időzött királyhoz, kinél sikerült békeszerződést kieszközleni, mellynél fogva:

1. Velence örökre lemondott Dalmátiához minden jogairól s így Nona, Zára, Scardona, Sebenico, Trau, Spalatro, és Ragusa városok, Cherzo, Veglia, Arbe, Pago, Brazza, Liesinar és Curzola szigetek örökre a magyar korona tulajdonává levének. — Az e részben szerkesztett s a Magyarországhoz e korban tartozott Dalmátia területét is meghatározó oklevélnek ide vonatkozó szavai ezek:

„Vigore instrumenti praedicti, contenti fuimus renunciare, et effectualiter renunciavimus de facto, in manibus praedicti regis suo et successorum regum nomine, toti Dalmatiae a medietate Guarnarii, usque ad fines Duracii omnibus civitatibus, terris, castris, insulis, portibus et juribus, quae habuissimus et tenuissemus, atque tenebamus in eisdem quoque modo, et specialiter civitatibus Nonae, Jadrae, Scardonae, Sibenici, Tragurii, Spalati et Ragusii in terra firma existentibus. Item in terris adjacentibus, videlicet Cherso, Vegliae, Arbe, Pago, Brachiae, Lesinae, Corsulae, cum insulis earundem, cum omnibus pertinentiis et utilitatibus earundem, ac titulis Dalmatiae et Croatiae, quibus uti consueveramus, et totum jus, ac proprietatem, si quas habuissimus, in ipsum Dominum Regem, et successores suos, sponte, deliberate, et cum maturitate transferentes, renunciantes insuper omni actioni, et omni juris et legis beneficio, quibus ullo unquam tempore possemus contra praedicta, vel praedictorum aliquod nos juvare, promittentes solenniter sub vinculo Sacramenti, pro nobis et communi Venetiarum corporaliter praestiti, de ipsa Dalmatia, civitatibus, terris, castris, locis, insulis, juribus et titulis, ac ipsorum possessione seu dominio, nullo unquam tempore per nos, vel alios nos intrmittere, vel al qualiter impedire usque ad fines praedictos.”

E békepontok szerint, 1358. évi februar hó 25. István zágrábi püspök és Drugeth Miklós országbíró előtt esküvel kötelezé magát Velence az általa bírt s fentebb elsorolt tengerparti helyeknek 22 nap alatti átadására.

2. A doge Dalmátia és Croatia czinéről lemondott.

3. A király Trevigo, Friaul környékén és „in partibus Cenitae“ minden további bódítástól tartózkodik.

4. Általános bünbocsánat, és a foglyok szabadon hocsátása ígértetett.

5. Minden tartozás vagy kárkövetelés megszüntetett, az alattvalóknak magán követelései ide nem értvén.

6. Kalózkodat a partra kikötni, eltűrni vagy bebocsátni, mindkét résznek tiltva lön.

7. Mindkét rész alattvalóinak, személyeikre s javaikra nézve, a tengerpartokon teljes szabadság engedtetett.

A béke feletti örökösés a római pápára bízott akként, hogy a békepontok feljelentett megsértése esetében a nyomozást egy hónap alatt multhatatlanul minden hosszadalmas avagy zajt okozó törvénykezési eljárás nélkül, a teljesítendőök teljesítését pedig, kiátkozás vagy interdictum alatt, eszközöltesse. Oly események azonban, mellyeket az illető fél egy hónap alatt önkénynt kiegyenlíthet, a békét legkevésbbé sem zavarja.

Ugyan ez évben a hatalmas Duschán szerb király meghalálzott, s országa felosztva lön, mi Dalmátia nyugalját nem kevésbé segéllé elő.

Megalapítván ekként Lajos Dalmátiábani uralmát, szabadalmi kiosztásában a városok részére korántsem mutatkozott oly bőkezűnek, mint ezt a meghódítás közben Miklós bán ígéré. A hozzá követséggel járult záraiaknak mégis

a) megengedé, miszerint területöknek a háború előtti régi határait meghagyhassák.

b) Minden határt illető, úgy a polgárok egymás közti szerződéseinek érvényességét rendelé.

c) A városbeli polgárok csupán a városi bíróság alá helyezettek, a feljebbvitel a királyhoz szabadon hagyatván. Az oklevél szavai ezek:

„Praesentium testimonio confirmamus ipsis omnia instrumenta publica, hactenus solenniter confecta, inter eos super eorum uribus et suorum, tam inter eorum confinia, ipsorum jura tangentia, quam etiam extra eorum confinia ubicunque, ut imposterum eadem valeant sicut hactenus valuerunt; ea autem, quae deinceps inter eos, et eorum confinia, et super eorum juribus, et ad eos pertinentium conficiuntur, valeant inter eos. Sed inter Croatas et alios extraneos servetur in conficiendis literis, per nos et nostros barones, quos pro juribus nostris exequendis ad illas partes decrevimus destinare, statutum. Postremo concessimus, quod cives nostri Jadrae et eorum hospites antedicti nullius alterius iudicio ad stare teneantur, praeterquam Comitum et iudicum eorundem constituti. Si tamen aliqua partium se senserit gravatam; volumus, ut ad nostrae maiestatis sententiam valeat appellare.“

Ez oklevél utószavaiban, magához királyunkhoz rendelt feljebbvitel által a dalmát városok ősjogaikat sértve érezék; miért is

okadatolt kérelmeikre maga Lajos megengedé, hogy a dalmát városok a nálok hajdantól divatozott felvitellel élhessenek, miszerint t. i. az illető városi tanács- és választott biráknak felebbezett ítéletei, a bolognai, vagy patáviai, avagy perusiai egyetemnek vég ítélete által döntessenek el. — Egyébiránt *ha az oklevelileg rendelt feljebbvitel életbe lépett volna: ez által Dalmatiának Magyarország legfőbb törvényszékével, s legalább törvénykezési tekintetbeni viszonya eszközöltetett volna*; és aligha más oknál fogva mondja Lucius dalmát író ¹⁾ Lajos királyunkat jellemzőleg: „Rex absolute dominari asuetus, Dalmatorum privilegia mutilans, omnia ad se trahere coepit, principale libertatum Dalmaticarum caput ademit.“ Ellenben létezik ugyan I. Lajos magyar királynak levele az arbei tanácshoz, melylyel György nevű gyilkosnak rendes büntetését királyi kegyelme által el nem engedvén, Arbe város helybeli érvényes törvényeire hivatkozik; az oklevél szavai ezek:

„Fidelibus suis Vicario, Iudicibus et Consilio Arbj. Ludouicus Dei gratia Rex Hungariae. Non meminimus fecisse gratiam, de redeundo in nostram civitatem Arbensem Georgio per homicidium profugo, de quo Majestati nostre, vestra fidelitas nunciauit, nec facimus, ymo placet nobis, et volumus, vt statuta vestra, secundum Deum et iusticiam obseruetis. Data in villa Parasgna sub anulo nostro secreto, feria iij, intra octauam assumptionis virginis gloriose“ ²⁾).

A belbéke a városokban lassanként helyre állván, mennyire igyekezett Lajos Dalmátiábólí jövedelmeit szaporítani? tanúsítja az is, miszerint a sóvali szabad kereskedést a lakosoknak eltiltván, királyi sóházat létesített, melly egyszersmind a városoknak eddig tulajdonát tevő vámok jövedelmeit is a király részére szedé.

1363. halt meg a hármass ország fiatal bánja János. Margaretha anyjának 1355. évben kiadott egyik oklevele pecsétét Kerchelich e szavakkal írván le: „in medio ovale scutum linea media divisum, ubi dextrorsum duae fasciae fluvios referentes, tum tasilli anteriore linea tres, duo posteriore; sinistrorsum vero primum tasilli, tum infra fasciae;“ ezekből Gebhardi azt következteti, hogy e pecsét legelőször tartalmazá a horvát cimert, mellyet valólag az austriai házból származott királyok adtak Horvátországnak, bár azzal már előbb Duschán István szerb király is élt.

¹⁾ L. i. m. 4. k. 17. fejt.

²⁾ Eredetie papiroson van írva, kívül veres viaszba nyomott titkos gyűrűpecséten felül tompa, alul csúcsos, hosszában két térre szelt paizson, jobbról fekmertes csikolatok, balról anjoui liliumok láthatók; a paizs fölött R LODO, az alatt VICVS olvasható, ez utóbbi felirat első s utolsó betűje fölött pedig, a paizson kívül ismét két anjoui lilium tűnik elő. E gyűrűpecsét azért neveztetes, mivel Praynál (Syntagma historicum de Sigillis. Tab. IV. fig. 5. 7. 8. Tab. X. fig. 4.) I. Lajosnak apró pecséteti közt nem fordul elő. (l. 1844. Tudománytar XVI. kötet. 253—254. l.)

1367. évben Lajos tengeri haderő alapításán gondolkozott, s e célból — miután hajóépítéshez értő egyéneket nélkülöz — a görögök érdekében a törökök ellen vezetendő had ürügye alatt Velencét megkeresé: engedné meg néhány hajónak Velencebeni építhetését. A tanács, magyar hadhajóknak az ádriai tengereni feltűnését semmikép sem ohajtván, a király által ürügyelt cél dicsőítése mellett, ennek kivitelére öt gályát sajátjai közül ajánlott. De midőn utóbb kifejtett, hogy Lajos valólag a görög király és rácok fejedelme ellen akar harcolni: az ajánlott gályákat megtagadta.

E közben Velence Carrara Ferenc, Padua urát és az osztrák herceget Triest birtoka végett folytonosan háborgatá; utóbb azonban (1378.) Leopold osztrák herceggel, a mind két részről elfoglaltak visszaadása mellett békét kötött. — E körülmény Magyarország és Velence közötti újabb és hosszabb hadakozásokra szolgált okúl Lajosnak, kit a Leopold osztrák herceggel kötött béke különösen hosszantott, minthogy maga is részt vőn az egy részről Genua és Carrara Ferenc, más részről Velence között kitört huzakodásokban. Ezenfelül növelte még a velenceiekre neheztelését az is, hogy, jóllehet a dalmát tengerpartok s az ádriai szigeteknek nagy része az ő birtokában voltak, mégis a velencei köztársaság a tenger feletti uralmat egyre sajátjának követelé; de végre Nápolynak oly igen ohajtott meghódításához is a köztársaság gátköül tűnt fel. Ide járulván az is, hogy Velence a sónak Pagoból Velencébe hozatalát megtiltá; más részről a lagunák feletti főuraságot Carrara Ferencnek ígéré, magát Magyarország hűbérnökének tekintendő: mindezeknél fogva Lajos 1378. évben a pécsi püspököt több másokkal Velencébe küldötte, ki is azon évi júniushó 14. a köztársasági tanács előtt megjelent, s figyelmeztetve ezt a már tizenegy országot meghódított király hatalmára, beszédét ily értelemben végeze: „Mi intünk s békére szólítunk fel titeket! Ha ez nem lehetséges: valamennyi szövetségeseink nevében, harcra hívunk fel!“ — A doge más nap válaszolá: „Nincs kinek barátsága érdekteljesebb, de kinek haragja is rettentőbb volna Lajosénál a signoria előtt. Pádua ura a béke megtartására nem képes: készüljön harcra; a magyar király ellenében azonban nincs okunk harcra kelni. Menjetek és mondjátok ezt neki Páduban.“ — E válasz vételével Lajos Carrara Ferencen s az aquilájai patriarchán kívül még Genuával is szövetségre lépván, a háborút ezekkel, Velence ellenében szárazon és tengeren egyszerre megkezdte. — Junius 24. János vajda öt ezer lovassal Carrara Ferenc seregével egyesülve, a velenceiekkel szövetségzett Bernabo Viscontit három hónapi fegyverszünet kérésre kényszeríté.

Velence azonban a genuai Fiescót megvert Pisani fővezért a tengerparti városok visszaszerzésével bizá meg, ki a többiekhez mintegy kulcsul szolgáló Zárát meg nem hódíthatván, Cattarót s Arbét tevő sajátjává sok vérontás után. Traunak ismételt ostromlása közben csak egyik alkalommal hatszáz halottat hagyott és hétszáz sebesítve lőn. Végre gályái is haszonvehetlenekké lettek, és serege annyira megcsökkent, hogy 36 gályája közül alig tízet tölthetett meg.

1379. évben végkép letűnt Velence szerencsecsillaga. A nagyobb számmal küldött magyar sereg a szárazon, és a diadalt nyert Dória, genuai admirál, tengeren, annyira kezdék szorongatni, míg végre a kevély signoria békeért esedezett. A feltételek, mellyeket Lajos eléje szabott, kemények voltak s lealázók; így kívánta:

1. Hogy minden ünnepnap a magyar zászló a Márk-piacon kitétessék.

2. Hogy hadi költség fejében a signoria bizonyos időszakonként 500,000 aranyat fizessen.

3. Hogy a köztársaság által választandó dogék mindig a magyar király által erősíttessenek meg. — A békealkudozásokból ezúttal misem lőn; míg az 1380. évben folytatott hadakozásoknak a következő évi augusztus 16. Turinban kötött béke véget vetett, mellynél fogva

a) Velence a királynak hadi-költség fejében évenként 7000 aranyat fizet.

b) A magyar király ellenben Pago szigetéről s a dalmát sóvali kereskedésről mond le. — Végre

c) A magyar alattvalók Velence engedelme nélkül a köztársaság birtokában nem hajózhatnak; valamint Velence kalmárai sem a király engedelme nélkül a magyar révekben.

Hogy e béke Velencére felette kedvező volt legyen, mert általa ismét egyedüli urává lett az ádriai tengernek, s Lajosnak ama nagy eszméje: Dalmátia birtokát Velence meghódítása által biztosítani — mi célból nyilvánítá is, hogy nem elébb kíván nyugodni, mint a büszke velenceieket megalázhatandja; — füstbe ment! — És ezen olly igen káros békekötésnek eszközlője leginkább Durazzói Károly volt, ki a magyar hadsereget vezérelvén, csak hogy ennek egy részével Nápolyban mielőbb valósíthassa céljait: Magyarország érdekével alig, vagy éppen mitsem gondolt.

Lajos király, kit a hálás utókor „nagy” melléknévvel tisztelt meg, 1382. évi szeptember 11. meghalt. Tizenkét éves leánya, Máriának, trónöröklési joga közönségesen el lőn ismerve; s egy akarattal királyllyá koronázlatván, férje, Zsigmond, az „ország gyámja” címmel

tiszteltetett meg, de a kormány Mária nagykorúságáig Erzsébet özvegy királyné kezébe adatott. A nagy király alatt nyugalomhoz szokott nemzet eleinte megelégteltnek látszék a nő kormánynyal: mindenfelől hódolat s hűség-ígéret érkezék a királynékhoz. De a jó kezdetet nem sokára végnélküli zavar és lázongás váltotta fel. A béke legegységesebb is a Lajos árnyékát hálátlansággal sértő Tvardkó bosnya király — kit Lajos teve ezzé — bontotta fel, Chulon tartományt, Clissa, Scardona és Cattaro dalmát városokat elfoglalván. Midőn pedig Gara nádor Horváthy Jánost bánóságától a királyné által megfosztatta s a tartomány kormányára Bessenyei János veszprémi főispánt küldötte; az önkényes kormánynyali elégtelenség s a kedélyek ingerültsége Dalmátországban egyre nagyobb lángra gyúlt.

Horváthy János testvéreivel, Pál zágrábi püspökkel, s Lászlóval és Palisna János oránai perjellel (kik mind Lajos által emeltettek föl alacsony sorsukból) mindjárt 1383. elején jeleit adták ellenséges szándékuknak. Erzsébet az év közepén Apor, másként Lackfi vagy Lackovics Istvánt küldé a zavarok lecsillapítására. Ez azonban halogás volt, mely a lázadás kitörését még inkább sietteté. Lackovics, kit Gara csak azért küldött a tartományba, hogy a kormánytól elmozdítsa, hosszút kezdé forralni Gara s az általa vezérelt királynék ellen. Mihelyt Dalmátországba érkezett, Palisnával, és a Horváthyakkal titkon szövetségre lépett. A lázadás ennél fogva gátja nem lévén, mindinkább terjedt, s a párt egy Horváthyt Nápolyba küldött Károly királyhoz, hogy őt a magyar trón elfoglalására meghívja. A királynék ezután Gara tanácsára 1383. végén személyesen utazának a tartományba a zavarokat lecsillapítani. Sziüre minden hódolt; Palisna pedig, mint a lázongás kezdője, perjelségétől megfosztatott. De alig utazának el a királynék, álarát Lackovics is levetette. A kiújult zavarok lecsöndesítésére Tamás szentgyörgyi gróf küldetett bánul a tenger mellékre, ő azonban csak a kisebb vétkeket bünteszté; a lázadást, mely 1384. már nyilvánossá lön, többé nem volt ereje elfojtani. Lackovics fenhíresztelvén, hogy Mária, koronázásakor nem erősítette meg a nemzet szabadságait, s hogy ő is valamint az özvegy királyné is, a királyságnak csak nevét viseli, hatalmát pedig Gara, a gögös szerenescfi, bitorolja, már Magyarországon is nyugtalan mozgalmakat támasztott. Erzsébet ezek terjedésének meggátlására 1384. nyárelőn (juniushó) országgyűlést tartott, mellyen az arany bullának Lajos általi megerősítését Mária nevében megújítván, körlevelek által intette az ország nagyait békességre. De a lázadás már mélyebb gyökeret vert, mintsem ily eszközök elegendők voltak volna elfojtására. A lázadók 1384. elejétől

fogva szakadatlan összeköttetésben állottak Károlylyal, s Horváthy Pál, a zágrábi püspök, ugyanazon év végén, az apostolok sirjának látogatását szinelve, Rómába, innen Nápolyba utazott, s Károlyt, pártja nevében, másodsor is meghitta a királyi szék elfoglalására. És Károly nem ügyelve neje ellenzésére, nem hajtva az esküre, melylyel magát Lajosnak lekötötte volt, a meghívást elfogadta s 1385. őszön Dalmátországba érkezett ¹⁾.

Az előbb országhormányzónak, majd királynak kikiáltott Kis Károlyt mi balsors várta honunkban? történeti évlapjainkból tudván, e helyt csak azon eseménynek előadására szorítkozhatunk, mellyek Dalmátiának hazánkhozi viszonyai előadásával foglalkodó tollunk feladását teszik.

Kis Károly szomorú kimultával még nem szűnt meg a lázadás — A Horváthy-párt Tvartkó bosnya királytól segítettén, még Zsigmond királysága alatt is (1388.) fentartá magát, sőt maga Tvartkó is fegyverhez nyúlt, s Ostrovicát, Clissát és Scardonát elfoglalta, s készüléteket tön a többi tengeri városokat is megtámadni. Zsigmond ismét Garát, Frangepán Jánost és Kanizsai Istvánt nevezte ki vezérekkül a lázongók ellen. E vezérek 1388. több várat elfoglaltak s több elfogott lázadót kegyetlenül kivégeztettek, de Tvartkó s a háborgók hatalmát még sem törhették meg ²⁾. Sőt a dalmát városok, mintán Tvartkó sarcolásai ellenében segedelmet Zsigmondtól többszöri sürgetéseikre sem nyerének, 1390. Zára kivételével, Tvartkónak hódolának. Végre Zsigmond a törökkeli hadát végezvén, seregét Dalmátországba vezeté, hol ügyei időközben szerencsésebb fordulatot vőnek. Palisna János s kevéssel utóbb Tvartkó is 1392. elején meghaltak. Gara Miklós, az új borvát bán, a zavargások e két oszlopának kidőlitével, mire a király a tarományba érkezett, több tenger melléki várost visszafoglalt. Zsigmond a bán seregét is magához vónván, Dobor várát, hová Horváthy több pártfeleivel zárkozott volt, kezdé ostromolni; a lázadók még a bevétel előtt ellillantak, és csak Horváthy Jánost sükerült közölök hujdosásában kézre keríteni. Dabissa, Tvartkó utóda, hallván Dobor bevételét, személyesen a király táborába ment, s hűséget esküdött ³⁾. Zsigmond a Dobor várából megszökött pártosok kézre kerítése végett egy hadosztályt hátrahagyván, maga Magyarországra visszatért, s Horváthy Jánost Pécssett a királynék haragja megboszulására, miként Turóci megjegyzé: „prout reginalis exposcebat furor” üi-

¹⁾ Horváth Mihály i. m. 79—83. l.

²⁾ L. u. o. 88. l.

³⁾ L. u. o. 90. l.

zes fogókkal csipdestetvén, lófarkon hurcoltatta, s végre megnegyedeltetvén, a város kapuira függesztette.

1393. martiusban a záraiak Zadilinis Vitus Györgyöt tengeri haddal „cum potestate gubernandi et puniendi, quantam habent Rectores Jadrae“ Pago sziget megerősítésére küldék. A lakosok, magok a papok is, legkegyetlenebb bántalmakkal illettettek; a págóiak javára hajdan óta kelt királyi szabadságlevelek érvénytelenségnek nyilvánítottak, s a lakosoknak megparancsolva lön: hogy szolgaságuk jeléül mindig fekete öltönyben járjanak, és csupán csak „pileos altos sclavonicales“ viseljenek. A págóiak a magyar királyhoz folyamodának, s a többi dalmát városok szabadságai élvezhetését kérik. — A záraiak ellenben Miklós kalocsai érsek és Szécs Miklós országbiró, mint királyi meghatalmazottaknak 1358. Ostrovicán mondott ítéletére hivatkozva, melly szerint Págó a záraiak alá helyezettett — de csak régi törvényei s divatozott szokásai fentartása mellett, — továbbá egy 1372. évben kelt királyi szabadalomlevél ezen szavaira: „quamquam insula Pagi a Jadrensiu manibus ad quorundam aemulorum suggestionem jure regali sit applicata.“ Az ügykérdés 1396. évi júniushó 24. birói ítélet által lön eldöntve akként: hogy miután Zára a págóiakkal nem a régi törvények értelmében bánt, sőt őket kegyetlenségekkel illette, egyébként pedig legfelsőbb elhatározás végett — miként ezt I. Lajos király rendelé — a királyi trónhozi folyamodást mulasztotta; Págó jövőre „coetui et consortio ceterarum liberarum Civitatum regaliu Dalmatinarum“ tartozónak ítéltetett D. — A következett kor eseményeit tekintve, úgy látszik: e birói ítélet következtében, a záraiaknak a magyarok iránti rokonszenve — mintbogy igaztalan ügyök pártolásra ezeknél nem talált — ellenszenvvé fajult.

De inkább eszközölhette ezt egy más későbbi körülmény. Ugyanis az egyre pénzt nélkülöző Zsigmond — ki pénzügyeivel nem gondolása által országának becsületét és javát nem egyszer veszélyezé — 1399. évben a záraiakkal értekezésbe boesátkozott az iránt: hogy ezek neki Págó szigetért tíz éven át, évenként négy ezer, összesen tehát negyven ezer aranyat fizessenek; az első négy ezer aranyat azonnal húsz nap alatt kilizettetni követelvén. Junius 2. tudatá ezt a záraiakkal, junius 6. már a pénz összeszedve, s junius 9. Zengben felveendő volt. Azonban Págó sziget lakói a király ebbeli akaratának ellenszegültek, nyíltan kimondván: miszerint függetlenségüket komolyan megvédeni készek, habár a király szemé-

1) L. *Lucius* Inscript. Dalm. 43. l.

lyesen vezérlend is ellenök hadat. S így Zára — aranyait adá a királynak, Págo még sem lön övé.

Hasonlólag zálogosítá el Zsigmond Ozol várát Frangepáni Miklós grófnak, tizenhét ezer aranyért, oly kikötéssel: miszerint a négy száz arany értékeig engedett építkezések, a kiváltás alkalmával szinte megváltassanak.

Zsigmond 1401. év áprillió 28. saját országnagyjai által fogolylá lön. A magyar trón után oly igen sovárgó nápolyi László az alkalmat megragadva Hervoya bosnyák vajdával szövetségzén, ez utóbbi által a záraiakat szövetségzés és kölcsönös védelemre szólítá fel, kikötvén; hogy Lászlónak, mint magyar királynak zászlóját tüzendik ki, ennek egyszersmind hűséget esküvendők. A záraiak annál készebbeknek mutatkoznak, minthogy reményök lön Págo szigetnek, két év alatt leteendő ezer aranyérti visszaszerzésére.

Zsigmond 1402. cseh ügyekkel foglalkodni kénytelenítettett. Eközben IX. Bonifác ellenpápa, László pártfogója, az alvidéken mindenkit kegyence részére vont. László Aldemariscus Alajost, ki maggt ekként cimezé: „Vicarius generalis regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, ac regni Siciliae Mareschaleus, nec non capitaneus Gaelearum Illustrissimi Principis Ladislai Regis Hungariae” sereggel küldé Dalmátiába, s augustus hóban Zára László zászlóját kitűző, october 11. Bubek Imre az auránai perjel, ki egy oklevélben ¹⁾ „Totius rebellionis et dissensionis origo et causa efficens”-nek mondatik, tárá fel várának kapuit előtte. Novemberben Trau, Spalatro és Sebenico tüzek ki László zászlóját.

A következő évi februárhó 4. kelt oklevélben Miklós vegliai gróf Arbe városát és szigetét főkorányzása és pártfogása alá veszi. Ez oklevél szavai következők:

„Universis et singulis principibus prelatís, et dominis cujuscunque dignitatis, prebeminentieque statu resplendeant, tam presentibus, quam futuris hanc presentem paginam inspecturis *Nicolaus* Comes Vegle, Modrusie, Gezehe, Vinodoli, ac Segnie dominus generalis salutem et successuum incrementa felicium, ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, proprium et naturaliter insertum esse debere mentibus dominorum *alme corone Ungarie fidelium*, viribus vacare totis et posse juxta invigilare ad ea, que derus et felicem statum ipsius spectare dignoscuntur, ac omni studio et diligentia se interponere, et obuiare omni periculorum jacture in Civitatibus et locis predicto Regno *subiectis* emergenti, ne civitates et loca sua ruinam incurrant *vel forte a dicti Regni potestate dixerantur*. Cum et hoc ipsa Regalis potentia gloriose conseruetur et nomen huiusmodi suorum fidelium sublimetur, et ad potiora premia merito promoueat. Iluc accidit, quod *insula Arbensi dicto Regno Vngarie subiecta* se andalum non modicum patiente et a suo statu vehementer titubante, eius ipsius insule ad nos destinare curarunt venerabilem virum dominum presbiterum Antonium de Auanzio, Ciuem et Arbensem primicerium eorum sindicum cum pleno mandato. Qui

¹⁾ L. Katona, Zsigmondkora. 576. l.

quidem syndicus nobis lacrimabiliter exposuit, qualiter ex incfrenata, et indomita ellatione aliquorum ipsius Arbi ciuium multa scandala et nefanda scelera orta sunt inter ciues predictos, propter quorum odia et errores non solum scandala passi sunt, sed quod grauius et deterius est, multa homicidia, strages, spolia et exilia subseruta sunt, et horribiliter perpetrata, in tantum, quod illa Arbi Ciuitas paupercula quasi ad nichilum est redacta et omni iusticie cultura destituta et veluti latronum spelunca effecta. De quibus illi pauperculi ciues Arbi vehementer tribulati et afflicti. Dum uidentes se tantis aduersitatibus et malis attritos et grauius oppressos, ad cor redeuntis tantisque malis de oportuno remedio, iuxta vires, providere cupientes. Sic quod saltem post tam acerba, graua, ac intolerabilia malorum genera, primo diuini muneris auxilio *ad laudem sacri diadematis Vngarie, et suorum fidelium*, nec non pro sui tremuli status reparatione illa ciuitas valeret in pacis tranquillitate sub umbra altarum et potentia alicuius gratiosi domini conservari, et a tantis tribulationibus liberari preuia gratia spiritus sancti, qui, ut ait Apostolus, ubi vult spirat! Oculos mentes eorum ad personam nostram diuercentes mediante dicto venerabili viro domino presbitero Antonio primicerio eorum legitimo syndico ad plenum elligendo postularunt et postulando elegerunt, et receperunt nos in eorum et ciuitatis Arbi predictae dominum *Comitem* ex nunc, quamdiu et donec uixerimus in hoc mundo cum immenso gaudio et alacritate omnes vniuersimode nemine discrepante, cum proventu et annuo censu mille librarum soldinorum Venetorum nobis debendorum, cum omnibus et singulis dignitatibus, honorificencijs et seruicijs quecunque ad dominium comitatus praedicti spectant, et pertinent, ac spectare et pertinere dignoscuntur, et est consuetum apud eos omni integritate, hoc quoque addito, quod consilium et prefata communitas Arbi habeat facultatem et possibilitatem singulis annis eligenti de seruitoribus nostris, unum, quem voluerint sibi gratum in eorum vicarium, nostras vices representantem, quem nos sibi confirmare et consentire debemus et ipsi tenentur et debent eidem Vicario providere de salario debito et alijs prout et sicut fuerit conueniens, pro nostro eorumque honore, de quibus latius et plenius continetur in electione ab eis facta, et leebrata, nobis porrecta, per eundem ipsorum syndicum. *Nos autem uidi fideliter agere omnia illa, que ad laudem et gloriosum statum dicti regni cederent*, dubitantes ne dicta ciuitas, propter tanta discrimina ad extraneas deueneret manus, consideratis callamitatibus dictae Insule, ob reuerentiam, et fidelitatem, quam nostri predecessores et nos habuimus et habemus semper ad sacram Regionis Majestatem Vngarie, ne dicta ciuitas supremam caderet in ruinam moti respectu ipsius Regie Majestatis et eorum multis supplicationibus sua vota et ellationem in nobis de dominio ipsius comitatus factam benigne admissimus et acceptauimus, sub gubernatione et protectione nostra, promittentes ex nunc futuris temporibus dictam ciuitatem conservare et manutenere in suis Juribus, consuetudinibus, statutis, ornamentis libertatibus et immunitatibus omnibus, que et quis ipsa ciuitas habet, et fungitur, et quibus ciues predicti hactenus sunt gaudi. Et etiam eandem ciuitatem, ciues et bona eorum defendere et tueri iuxta posse ab omni et qualibet perturbatione molestia et grauamine. Et pro tanto Iudices et totum consilium predictae ciuitatis sua sponte ad sancta Dei Evangelia, super altari Ecclesie Cadredalis sancte Marie de Arbo singulatim corporale nobis prestiterunt sacramentum fidelitatis et effracis observantie omnium predictorum. In quorum omnium predictorum testimonium, robur et euidenciam plenius hoc presens privilegium fieri et nostri sigilli pendentis munimine roborari iussimus. Datum Segnie in sala nostra die XXVI° mensis february sub anno a natiuitate domini Milesimo quadringentesimo quarto. Indictione duodecima ¹).

¹) Eredetie írőhírlyán van írva, elég tisztán. Alsó része két újjnyira be van hajlva, s kettős nyílásból egyszerű gyöles szalagon függő természetes színű viaszpecsét ezen köriratot viseli: † SIGILUM NICOLAI COMITIS VEGLE MODRUSIE etc. Ezen a megbarnult fehér viasz fészékben zöld viaszra nyomott és egészen ép pecsétén nem a Wagner (Collectanea Genealogico Historica. Dec. II. fig. 3.) munkájában előadott Frangepánok cimere, hanem egészen más cimere látható (l. 1844. Tudománýtár XVI. kötet 234—258. l.)

1403. februárhóban a pártosok győzelmet nyerének Zsigmond seregén, a bán, Bessenyei Pál, elfogatott, s elébb Zárába, onnét Nápolyba vitetett. Augustusbó elején László Zárába érkezett, s magát pápai követ által Magyarország királyává koronáztatá. Azonban a Nápolyban kiütött zavarok miatt octoberhó végén visszasietett, Hervoya Jánost helytartójává hagyván, ki „vice rex regnorum Dalmatiae Croatiae“ címmel élt.

A mondott év octoberhó 3. Zárában kelt oklevél által László Curzola, Lesina, Lissa és Brazza szigeteket Matafaris Guido és Alajos zárai patriciusoknak „novae donationis titulo“ hű szolgálataikért adományozá; azonban ez adományozás soha sem ment teljessébe.

1407. évben Zsigmond hatvan ezernyi hadat vezetett Dalmátországba, hol a tizezret haladott török sereggel hatalmaskodott Tvartko Schurát megfogván, más százhatvan bosnyákkal együtt lefejezteté. Végre

1409. Hervoya is meghódolt azon feltétel alatt: hogy a még nápolyi Lászlótól nyert spalatrói hercegséget megtarthassa.

A tengerparti városok szinte hódolva fogadák Zsigmond seregeit, kivéve a nápolyi sereggel erősített Zárát; mellynek megtartására folytonosan hadi erőt kellvén tartani — a különben is XII. Gergely pápa ellenében katonát és pénzt szükségellett László, követei által Velencét szövetségesévé szólítá fel; Zárát olly feltétel alatt ennek átadandó: ha ezért, úgy Dalmátiához jogairól lemondásáért nékie Velence százezer aranyat fizetend. Ez örömmel egyezett, s negyvenezer aranyat azonnal kifizetett, a hátralévőséget négy év alatt szakaszonként lefizetendőnek ígervén.

E közben Sebenicóban polgári háború ütött ki; a nép nem szívelheté a nemességet; az innét keletkezett torzsalkodások miatt több nemes a várost elhagyni kénytelenített; végre a forrongás nyíltan tört ki, a város felgyújtatott, s a még bent lévő nemesek a partok torkolatánál épített tornyokba menekülvén, magokat a velenceieknek átadák, ezeknek segedelme által remélvén korábbi birtokaik- s jogaikba visszahelyeztetésüket. Azonban Zsigmond segítséget küldvén a városnak, Velence terveit meghiusítá; melly különben is megfélemlkezvén a Dalmátország békénahagyása iránt még nagy Lajos alatt adott szaváról, a tenger melléki városokat folytonosan háborgatta. Miért is a király, hogy többféle sérelmeit megbosszulja, 1411. végén Ozorai Pipo (Filep) temesi ispánt küldötte ki haddal a köztársaság istriai tartományaira. A hadvezér Friaul nagy részét még azon évben elfoglalta s egész Trevisóig nyomult.

A megrettent Velence XXIII. János pápa közbenjárásáért folyamodott, kinek sürgetésére azután mind Zsigmond, mind a signoria Rómába küldötték a békéről alkudozandó követeket. De Velence a Zsigmond-szabta feltételekre, mik szerint egyebek közt a köztársaságnak még a múlt lázongások alatt Hranics Szandal bosnya vajdától 6000 aranyon eladott Osztrovica vár visszaadását, hadi költség-fejében hatszáz ezer aranyat, s a birtokukban hagyandott Zaráért, a magyar fenhatóság elismerése jeléül évenként egy skarláttal befedett fejér mént s egy sólymot követelt, reá nem állott. A békealkudozások 1412. Budán Jagello király békebirósága alatt újra megkezdettek. De mivel e közben a háború szerencsésen folyt, Frangepán — míg a velencei hadparancsnok nászlakomában kéjelt — Ostrovicát bevette, Ozorai Pipo pedig őt elfoglalt velencei zászlót küldött Budára; Zsigmond nem csak előbbi követeléseinél megmaradt, hanem most már Zarát is visszaadni kívánta. A béke tehát létre nem jöhetett, s Ozorai parancsot vön, a háborút folytatni. Még Budán voltak a velencei követek, midőn Zsigmond a köztársaság konoksága miatti boszuságában a minap elfoglalt őt zászlót, azoknak láttára, az úteákon körülvonattatván széttépette. Az ily érzékenyen megsértett büszke signoria boszút esküdött; seregeit megszorította ¹⁾. Ez utóbbit Zsigmond is tevő, s negyven ezernyi sereggel haladt elő; mivel azonban a Jagello lengyel királynak Budára érkezével folytonosan tartott s épen ekkor végződött három hónapi (junius, julius, augustus) vendéglések kincstárát egészen kiürítették: táborozása költségeinek fedezésére, a tizenhárom szepesi várost és három koronai urodalmát a lengyel királynak hétszáz negyvenezer forintért elzálogosította ²⁾. Im! minő viszonyban tűnik fel Dalmátia Szepes vármegye irányában!

A Velence elleni harc kedvező szerencsével lőn megindítva! Azonban Velence Ozorait megvesztegette; minek következtében a magyar had megveretett. A szerencsének e fordultával Steno Mihály doge Zsigmondnak egy igen éles hangú levelet küldött s érzékeny módon szemére vetette hálátlanságát a köztársaság iránt, melynek — állítá — egykor szabadultát, sőt életét köszönheté ³⁾. Hasztalan igyekvők most Ozorai a' haragra gyuladt királyt a Velence elleni had folytatásáról lebeszélni, abbeli előterjesztésével: hogy a tartomány hegyes volta igen gátolandja a magyar lovasságot hadi működésiben. Zsigmond Friault s Istria egy részét elfoglalta.

¹⁾ L. Horváth Mihály i. m. 112. l.

²⁾ L. ez oklevelet *Féjér* Codex Dipl. X. köt. 5. füz. 297. l.

³⁾ L. Horváth Mihály i. m. II. k. 112. l.

Mire Velence újabb lépéseket tön a békekötés kieszközlésére ; mely csakugyan 1413. évi május 1. kihirdettetett. Ezen öt évre kötött békeszerződés fő pontja szerint a tett kölcsönös foglalások illető birtokosaiknál meghagyattak, s a kereskedés helyre állíttatott ; hadi költségül pedig Velence kétszáz ezer aranyat fizetett Zsigmondnak. Ez utóbbit azonban a velencei irók tagadják.

A béke még le nem járt, s Velence már is Dalmatia meghódítására tön készülleteket. A háború azonban csak 1419. évben tört ki Friaulban. Zsigmond mind egyre vakon híven Ozorainak, újra őt bizta meg Dalmátiába küldött hadserege vezérletével ; minck egyedül tulajdonítható : hogy Velence Traun kívül Spalatrót is elfoglalá ; s megértvén utóbb, hogy Budán lévő követei a magyar országnagyok által elzárattak ; zsoldba felfogadott nyolc ezer törökkel Almissa és Cattaro városoknak, és Brazza, Lesina s Curzola szigeteknek elfoglalása után az összes Dalmátország meghódítását elhatározá. Zsigmond — mint időközben megválasztott birodalmi császár — minden törekvését oda irányzá, hogy a 35 év óta tartott egyház-szakadást megszüntesse, és a Huss János és prágai Jeromos által hirdetett új tanokat kiirtsa. Ezt Velence jól tudván, nem készt Feltre, Belluno, Udine — szóval egész Friaulnak elfoglalásával, Traut ostrommal vette be, Spalatro önkényt megadta magát : miért is Zsigmond 1428. két évre fegyverszünetet kötni kénytelenítettett.

S míg Zsigmond 1431. Bazelban egyházi zsinatot tartott, az ármányos Velence a dalmát városokat egyenként hatalmába kerítette. Zsigmond ezt megbosszulandó öt ezer emberrel Friault elfoglalta, kik végkép elkeseredve lévén Velence ellen, a hajdan borzasztólag használt karvágás és szemvájás által önték ki boszújukat. Ezenfelül érzékenyen hatott Velencére az is, hogy neki Zsigmond a kereskedést Magyar- és Németországban megtiltotta, s a keleti kereskedés kezelését részben Genuára, részben magyar és erdélyi kereskedőkre bizta ¹⁾. — Velence az övéivel éreztetett kegyetlenségeket viszonzandó, a magyar sereget visszatértében, 1432. elején súlyosan megveré.

1433. évben Zsigmond az országnagyait banderialis felkelésre szólítá : „tota nostra actio et operatio, a tempore, a quo in regnum nostrum exivimus, specialiter semper facta fuerit pro recuperatione Dalmatiae“ stb, így írt Zsigmond a mondott évi januárhó 29. Kanisa Lászlóhoz. Azonban csak hogy a hussitákkal ügyét végez-

¹⁾ L. Horváth Mihály i. m. 119. l.

lesse, a velenceiekkal ismét öt évre békét kötött; Velence, Donat András által, tízezer aranyat köldött újabban Zsigmondnak, miután ez tudokra adá, hogy Romában teendő útja költségeit fedezni nem képes, s ez esetben az ujonnan választandó pápául velencei születésűt nem fogna pártolhatni; de mielőtt ez útjára megindulhatott volna, 1437. december hó 9. meghalt.

Ekkor még a modrusi grófsághoz tartozott helységeken kívül — u. m. Fiume, Tergest, Lovrana, Buccari, Novi, Segna, Stari-grád, Serissa vagy is Carlopago — még Scardona, Birbir, Ostrovica, Zecevo, Zelengrad, Obrovazzo, Buzin, Zvonigrád, Plavno, Stermizza, Knin, Verlica, Potravie, Clissa, Zagoria egy része, Petrovopoglie, Promina és Miglievzi tartoztak a magyar királysághoz.

Zsigmond után következett királyaink alatt, a mindegyre hatalmasabbá lett török részéről úgy országunkat, mint az összes keresztyénséget fenyegető vész ellenében királyaink Velencével folytonos frigyszövetségre kényszerülének. Így volt Hollós Mátyás és II. Ulászló, kik legalább Dalmátiához jogait az által tarták fenn, hogy Velence a Dalmátiáérti hadakozás eltávolításáért évenként százezer flot fizetett¹⁾. S Mátyás a magyar birtokhoz tartozott ragusaiaknak is a török ellenében nem másként ígére segedelmet: „quum sacrosanctae coronae recuperandae, et componendarum discordiarum negotium non minus, quam aliorum fidelium nostrorum, vestrae etiam reipublicae spectet ad salutem, sicut communi commodo frui, ita commune onus subire, et vos libenter velle non dubitamus“²⁾. S a török hatalom megdöntésére évenként ötvenezer aranyat ígérő³⁾ Velencével 1463. szeptember 13. Péterváradon oly frigyet kötött, hogy míg a' köztársaság a törököt hajóhada által Peleponnesban támadanja meg, Mátyás az aldunai tartományokban, kivált Bosznyában munkálkodandik; s békét egyik fél a másik megegyezése nélkül nem kötend⁴⁾. S midőn 1470. évben Velence követei panaszként terjesztvén elő Mátyásnak a török általi megveretésöket, őt a' török elleni harcra kérék fel; most nevezett királyunk válaszolá: igen is elválalandja a török elleni harcolás terheit, „si ad conditiones oblatas Veneti ex Dalmatiae regno excederent, quod armis detinebant, Pannonicoque regno illius vacuum facerent possessionem“⁵⁾.

¹⁾ L. Pray Hist. Reg. Hung. 2. R. 554. l.

²⁾ L. Katona i. m. XIV. k. 546. l.

³⁾ L. Pray Antal. IV. k. 27. l.

⁴⁾ L. Katona i. m. XIV. k. 649. l.

⁵⁾ L. Dhugoss 13. k. 461. l.

1480. évben Velence a Frangepánok által bírt, de a magyar király uralma alá tartozott Veglia szigetet is elfoglalá, mi feletti haragjában Mátyás keserű panaszt intéze az ez ügyben Velencéhez hajlott pápához ¹⁾; s alatta hozatott azon törvény, mely a velenceieknek hazánkban honosulhatását megtiltá; bizonyára e törvény hozatalára csak Velencének, Dalmátia története jelen rövid vázlatban is oly sokszor felmutatott, ármányos viselete szolgálhatott okúl.

1489. követet küldött Velence Mátyáshoz, a dalmát határok kiegyenlítésének ürügye alatt, sajátkép azonban a már elbetegedett királynak egészségi állapota kiismerése végett; kit élte utolsó napjaiban lovagnak ütven, áprilhó 6. élni megszűnt korának legnagyobb királya.

A töröknek gyakori berohanásától zaklatott Velence ujabban Moreában megtámadtatván s egy tengeri csatát s vele Lepanto kikötőt elvesztvén, 1499. Budára küldött követe által II. Ulászlót segedelemre kéré fel; a király állodalmi tanácsának többsége Velencét — mint Dalmátia bitorlóját — figyelemre sem méltónak nyilvánítá; de a követ a királynak, míg a török ellen háborút viselend, évenként százezer aranyat, a háború megszűntével pedig harmincezer aranyat ígérvén, a kért segílyt megnyeré. — A király, hogy a rendeket is háborúra bírja, 1500. év tavaszán országgyűlést hirdetett; s ámbár a nemesség a török háborúra segedelmet nyújtani ajánlkozott, a király és Bakács érseknek még sem volt szándéka a török ellen jelentékenyebb hadmenetet intézni, hanem csak annyira határozták folytatni a háborút, hogy Velence a királytól az évenkénti százezer aranyat meg ne tagadhassa. De a háború megkezdését maga a frigyről értésült török is szükségessé tette. A boszniai pasa ősz elején Jaicát ostrom alá vette. De a temesi ispánnal és szörényi bánnal egyesült Corvin János által nagy veszteséggel megveretett Ulászló ezen igen megörült, mert ez évre leróva lenni hitte Velence iránti tartozását; sőt még a következő évben is (1501). munkátlan vala, bár a pápa ueki a háború folytatására 40 ezer aranyat, Bakácsnak pedig bibornoki kalapot küldött ²⁾. A királyt 1503. egészen Candalei Anna francia hercegnővel octoberhó 29. kötött házassági szövetsége s a királyné koronázása foglalta el. Becsületét azonban ez évben is megváltotta Corvin János, ki a mennyekzői ün-

¹⁾ L. *Katona* i. m. XV. k. 248. l.

²⁾ „Veneti senatus et Vladislai commendatione postea Bakacsius ad cardinalatus fastigium pervenit.“ L. *Katona* i. m. XIX. k. 211. l.

nepek alatt Som József temesi ispánnal egyesülvén, Bolgárországra tört, Bodont megvette s egész Kis-Nikápolyig kalandozott. — De Velencének mindez keveset használt; s a signoria 1503. a szultánnal békét kötött ¹⁾, pár hónap múlva maga Ulászló is hét évi fegyverlyugásra lépven.

Ulászló különben is gyenge kormányának a török általi zaklatásait leginkább a tengerpart környéke érezé; miért is ez az Austriávali egyesülésre már e korban hajlandónak mutatkozott; gróf Frangepán János, Corbaviai Iván gróf, Kanisa János, Brinye ura, s több mások, Miksa német császárhoz szegődtek.

1509. évben a római pápa, német császár, francia, spanyol királyok és több olasz hercegek által, pénz és segélyezés ígérete mellett, Ulászlónk is rábírattott, hogy a Velence ellen kötött cambrayi frigyhez ő is hozzája álljon. — „Nullam justiore[m] suscipiendi belli causam videri posse, quam perpetuos majorem suorum hostes Venetos, nobilissimi Dalmatiae regni iniquos detentores ulcisci, ac adversus eos justa arma summere” e szavakkal hivatván fel Cuspinian János, Miksa császár követé által Ulászló, az udvarában tartózkodott velencei követ Paschaligo Péter által Velencének hadat izent, bár azt eszközlésbe nem vevé; mit legtöbben nevezett királyunk tevékenytelenségének, s Velence által megvesztegetett tanácsosai törekvéseinek tulajdonítanak. — A cambrayi frigyhez tartozottak megújíták szorgalmazásukat, figyelmeztetvén Ulászlót, hogy, miután Velencének majdnem minden egyéb területe általok már meghódíttatott: ne késedelmezzék Dalmátiát, mint mely a sajátlagos Velence városon kívül egyedül volt még a signoria bir okában, visszaszerezni; maga Brutus velencei író hátrahagyott kéziratában ekként nyilatkozik: „Nam si antiquissimum quoque jus spectari oporteret, Ladislaus, ut nemo alius justius, adversus Venetum senatum jus majorum in Dalmatiam armis erat repetiturus.” A király végre 1509. Czobor Mártont Kanisa György- és Kunsth Jánoshoz, mint a hármas ország bánjaihoz azon parancsossal küldé, hogy királyi irata vételével azonnal Budára siessenek, és ott az állodalmi tanácsossal együtt, a majd Czobor által nyilvánítandó kívánatai felett tanácskozzanak, abból, mit e' kedvező alkalom közhaszonra ígér, használhatlanul mit sem hagyandók. — Azonban a királynak komoly szándéka nem lévén Velence ellen harcolni, e részben állodalmi tanácsa is mitsem tön, s e helyett maga Csehországba utazott, s fiát ott meg is koronáztatta. — Velence e szomszédos baráti vi-

¹⁾ L. Horváth Mihály i. m. II. k. 298. l.

szonyt csak hamar külön követe által köszöné meg; ellenben a cambrayi frigyessültek visszaverésére minden lehető erőt felhasználandó Dalmátiának minden fegyverfogható fiát oly számmal állítá ki, hogy a tartományban csak elaggott öszök, papok és nők maradtak.

Ulászló 1516. martius 13. meghalt; a már 1508. megkoronázott fia II. Lajos tíz éves lévén, az országot az egész országtanács kormányozá. A kormánytanácsnak az osztrák császárhoz szító része 1522. az országot oly körülmények között létezettnek látá, hogy ezt, úgy ennek határait a török ellenében egyedül osztrák segedelem menthetné meg; miért is Zenget, Klissát, Krupát, Likát, Jaicát stb. a kincstár kimerülte miatt is, Ferdinánd herceg védelmére bízta, a nevezett horvátországi várak megtartásától vélvén Istria és Friaul biztosságát is föltételezettnek. — Egyébiránt a szerencsétlen II. Lajos királysága korszakából Dalmátiára vonatkozólag nem többet említhetünk, mint hogy a Velence által, a Dalmátiáérti hadakozás eltávolításért Mátyás és II. Ulászló királyaink alatt évenként fizetett százezer forint¹⁾ végkép elmaradt, a mint erről Császár Mihály is naplójában e szavakkal: „prius Venetienses in subsidium reipublicae annuatim centum millia solverunt, modo ista principes perdiderunt“²⁾, emlékezik.

A közben, hogy a már nagyobb részben Velence által meghódított Dalmátország lakosai a töröknek folytonos berohanásai által felette sanyargattattak, mert, habár a béke ismételve kötve lön is; az egyes kisebb csapatoknak, béke megtöréscül nem tekintett prédaszerzés végetti szaguldozásaik el nem maradának; az önvédelem szüksége állott elő; a határok megőrzése, és a rabló csapatok elűzése végett a lakosok kényszerülének állandó határőrséget létesíteni, melly a törökkel majdnem folytonos harcban élt, s mivel főleg oly emberekből alakult, kik török tartományból szöktek át: ezek uskókoknak (szökevényeknek) neveztettek. Azonban a töröknek naponkint növekedett győzelmei Dalmátia elhagyására s Zenghbeni letelepedésre szorítá a mondott határőröket, honnét utóbb a velencei dalmát partokra jutva, Dalmátián keresztül a török tartományokba véletlen berohanásokat ismételve tevének. Az innen eredeti nyugtalanság, s az uskókoknak tengeri rablásokra is elvetemültségök ellenében hasztalan keresett Velence orvoslást királyainknál, míg végre ellenök harcra nem kelt 1603 évben, mellynek eredményecül — miután a zettinai gróf s több más vezérek Velence által elfogattak s

¹⁾ L. *Pray* Hist. Regni Hung. II. k. 554. l.

²⁾ L. *Horvát István* Verbóci István emlékezete. II. k. 230. l.

mint tengeri rablók felakasztattak — az 1617. július 24. kelt s Madridban megerősített szerződés értelmében az uskok hajói megégetvék, s magok Károlyvárosba s Krainba telepítették át; némelyek közülök Nápolyba, a spanyol helytartó szolgálatába állottak. Ennyit röviden az uskokokról, mint Dalmátia történetében szinte szereplőkről.

I. Ferdinánd kormányzási korszakából sem említhetünk Dalmátiára vonatkozólag egyebet: mint hogy 1562. évben — a hazánk évkönyveiből ismeretes körülmények között — kénytelenítetett ama káros fegyverszünetbe békéjezni, mellynél fogva mind azt, mit Tót-, Horvát- és még Dalmátországban bírt, a töröknek átengednie kellett, kitől utóbb Velence a még általa meg nem hódított néhány dalmát városokat és szigeteket elfoglalá; az e részben közbejött eseményeknek előadása azonban — minthogy Dalmátiának Velencéhez, nem pedig hazánkhozi viszonyait tárgyazná — kitűzött feladatunk kívül esvén, midőn a legközelebbi idők történetét megemlítenők, a velenceiek korszakából csak azt véltük megérintendőnek, miszerint a velencei köztársaság a horvát, dalmát, rác és a bán címereket befoglalá ugyan saját nagy címerébe, de hercege, a bár majd egészen Velence által bírt, Dalmátia uralmára vonatkozó külön címmel nem élt ¹⁾.

* * *

A múlt század vége felé egész Európát megrázó francia forradalom koráig Dalmátia Magyarország, Velence és a török között osztva volt; az utóbbi birta a hajdani szerb Dalmátiát, és a ragusai köztársaság feletti védhatalmat. Magyarország, mellynek királya a „dalmátiai király“ címét viselé, az úgynevezett „Golfo del Quarnero“ tengeröblöt egyedül tudá sajátának, végre a velencei Dalmátia Cherzo szigettől és a Golfo del Quarnaro legvégsőbb csücsától kezdve le egész Narrentáig terjedett. A francia forradalom, melly Velence bukását is következtette, Dalmátia sorsára nézve, szinte nagy változást idézett elő. Alighogy francia sereg szállotta meg Velencét; alkotmányszerkezete democratiaivá lőn, mit látván Dalmátia lakosai: a magyar király uralma iránti régi hajlamukat keblükben felébredettnek érzék. S miután az 1797. június 25. Fiume és Trieszt megszállására küldetett osztrák sereget mindkét város

¹⁾ Még a múlt század végével is Velence tanácsteremében egykori dogéja Mocenigo Tamás életnagyságú képe alatt e szavak valának olvashatók: „Hungaros bello domui, Turcarum classem delevi, piratas ubi que fugavi.“ L. mind-
ezokról Engelnek „Geschichte von Dalmatien“ című munkáját.

örömrivalgásokkal fogadá, s a birodalmi zászlóval ékítve Trieszt felé július 15. érkezett első dalmát hajónak üdvözlő lövéseit a partok hasonlóval viszonozá: a tengerparti városok egymás után hódolának. Így Zára s a kitűzött zászló iránt különös vonzalmat tanúsított Sebenico példája után Trau, Clissa, Spalatro városok s Brazza sziget lakósaiban nem vala fékezhető a magyar korona alá visszakerülhetés feletti örömrzet. September 20. Veglia, Arbe, Cherzo, Lussin, Ozero, Castelnovo, Cattaro, Budua szinte önkénynt hódolának.

A campoformiói béke — ugyanez évben — megerősíté a visszasserzetlek birtokát.

Nem késtek Dalmátia lakosai jövő kormányoztatásukat tárgyazó kívánataikkal, küldöttség által a trón elébe járulni; e kívánatok közöl azonban egyéb annál: miszerint Dalmátia Magyarország-gali hajdani törvényes egyesültét megújittatni kívánja, mi sem lön köztudatúvá.

1797. december 17. gróf Thurnhoffer és Valsassina mint királyi biztosok hirlap útján ¹⁾ tevék közhirré, miszerint 1798. január-hó 1-ső napján Zarában felveteli s egyszersmind közigazgatási kormányshék egész Dalmátiát illetőleg, és egy külön birói ítélőshék a zárai kerületre nézve hivatalos működését megkezdendi. — A kormányshék legelső rendelete használható utak készítése s célszerű iskolai tanítás létesítése iránt intézkedett.

De csak hamar urat cserélni kénytelenítettett az eddig folytonos harci viszályok színhelyeül szolgált Dalmátország. Az 1805. évbeni szerencsétlen kimenetű franciákkalali háború s erre következett pozsonyi béke Napoleon tulajdonává tevé, ki mind azt mit hajdan Velence birt, a sajátlagos magyar Dalmátiával egyetemben illyr tartománynyá alakítá és Soult nevű marsallját dalmát, és Marmont marsallt raguzai hercegnek címezé. — Így maradt Dalmátia egész a francia császári trón bukásaig, melynek romjaiból Dalmátia, Raguz s Albania egy része az ausztriai birodalom részévé lön.

A magyarországi törvényhozás is mindjárt a Dalmátiának 1797 évben visszakerülése után tartott legelső országgyűlésen (1802.) — bár ennek feladatát a vészteljes francia háborúk iránti gondoskodás tevé — nem mulasztá el a magyar koronának Dalmátiához régi jogát feléleszteni, s annak visszacsatoltatását sürgetni; ugyanis feliratában kifejté: miként

„Partes illas Dalmatiae, quae olim a jurisdictione sacrae regni coronae avulsae, iterum sub sceptrum Augustae Domus reciderunt, eo a fortiori, quod per

¹⁾ Hirmondó. 1798. 9. sz. 13. l.

tempus durantis fatalis belli copiosus pro publico bono et altissimi throni incolunitate hungaricus sanguis fusus sit, regnumque istud notabilem in sumptibus etiam et oneribus bella concomitantibus partem tulerit; imo duplici extraordinaria insurrectione publicae rei adstiterit; pristino corpori, sacrae quippo Coronae eo magis, quod avita regni iura etiam per dignitatem ecclesiasticarum titulares collationes ab eo inde tempore usque in praesens sustentata sint, ad exigentiam diplomaticorum articulorum reincorporandas votis communibus in homagiali devotione efflagitant, humillime una supplicantes: ut usque successuram etiam effectivam reincorporationem liber sit citra tricesimam ab utrinque commeatus et liberum commercium¹⁾.

S az érkezett királyi válasz ide vonatkozó része így szól:

„Quoad Dalmatiam autem agnoscit sua Majestas Sacratissima, hanc ad iura Sacrae Coronae pertinuisse; cum tamen proposita circa suscipiendam illius cum regno Hungariae conjunctionem quaestio gravior sit, quam ut in moderno rerum extoriarum nexu et ratione etiam status publici nunc superari possit; sua Majestas Sacratissima meritum hoc uberius expendet, Altissimamque Resolutionem suo tempore elargietur“²⁾.

S midőn legutószor V. Ferdinánd királyunk megkoronáztatása alkalmával (1830.) az ország rendei „az előleges sérelmek“ 1. pontjában Dalmátiának s a hozzá tartozó szigeteknek visszacsatolását sürgették, az octoberhó 17. érkezett kir. válasz e kívánnak valóztatását majdan bekövetkezendőnek ígéré.

Eddig az évlapok; — mellyek hasábjai bővebb részletekben tartalmazzák Dalmátiának hazánkhozí őskori viszonyait; s habár ismétlése által a többször elmondottaknak, jelen előadásomat választám bevezetésemül fényes körötökbe hön tisztelt nagy férfiak! kik igénytelenségemet, minden érdem nélkül, a tudományok és szépművészetek pályáján közremunkálkodásra meghívtatok. Erőm s tehetségem parányiságát pótolandja hazafiúi buzgalmam, s ha iparom majdani méltánylástokat kivívni szerencsés leend: létem feladata elérte a pályabért.

Buda-Pest September 1. 1848.

Midőn 1848-dik évben a magyar tudós társaságnak érdemeimet haladó kegyéből, levelező tagjává megválasztatásom folytán ebbeli székfoglalásom alkalmára irt, s az új magyar Muzcum ez évi 2, 3-dik számaiban közzétételre érdemesített értekezésem külön lenyomatával *Jó akaróim- s barátimnak* kedveskedem: történeti előadásom megszakadt fonala kiegészítésül fel kell emlitenem: hogy hazánknek Dalmátiához — mint előadva van: — három századon túl

¹⁾ L. Acta Diaetalia 1802. Sess. 53. n. 39. 247. l.

²⁾ L. u. o. Sess. 58. nr. 51. 290. l.

meg akasztva volt viszonyai, a népei boldogítására hivatott legjobb fejedelemnek összes népeit *egy test tagjaivá* alakító kormányzati intézkedéseiben, már is elérték a testvéri szövetkezés ama kapcsolát, mely után volt törvényhozásainknak, a legutóbbi, majd fél század alatt mindannyiszori törekvését, egyre valósulatlanak tanúsítják évkönyveink.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Buda-Pest September 1 1818.

